

חיי המתישבים בכפר עציון בזמן מלחמת השחרור

מגיש: אביה הגר

מרצה: ד"ר גד קרויזר

קורס: מלחמת השחרור

אוניברסיטת בר אילן

תאריך: 01/08/2016

תוכן

2	מבוא
4	רקע
4	גוש עציון-רקע היסטורי וגאוגרפי
4	מגדל עדר
4	כפר עציון
5	קבוצת אברהם
7	כפר עציון תש"ג-תש"ח
7	ימים ראשונים
8	פיתוח משק חקלאי
9	עליית היישובים הנוספים
11	התגובות לתוכנית החלוקה וימים ראשונים של "מלחמה"
12	שיירת העשרה
14	פינוי הנשים והילדים
15	שגרת היום יום בכפר
15	העבודה החקלאית
16	חיי התרבות
18	החגים
18	חנוכה
18	ט"ו בשבט
19	פורים
19	פסח
21	התמודדויות בסוגיות דת והלכה
23	הצייפיה לשיירות
24	קשר מהאוויר
25	התמודדות עם שכול
25	היחס בין תושבי הכפר ל"תגבורת"
26	אחרית דבר
28	סיכום
29	ביבליוגרפיה
29	ארכיונים
29	ספרים
29	מאמרים
30	נספחים
30	המצב בכפר עציון ערב המלחמה במספרים
32	יומן אירועים בגוש עציון מכסלו עד אייר תש"ח ;

מבוא

בארבע נקודות לא נתנו לאויב לגשת לשערי העיר. רבים, רבים מידי בשבילנו נפלו שם. אבל אם קיימת ירושלים עברית אזי התודה הראשונה של ההיסטוריה הישראלית ושל העם כולו נתונה על כך בראש ובראשונה ללוחמי גוש עציון¹, רבות נכתב ונחקר על אותה מערכה הירואית שבסופה נפל גוש עציון.

מחקר זה הנו שונה, הוא איננו עוסק בקרב כזה או אחר ואין בו חידוש בדבר חשיבותו של הגוש במערכה על ירושלים. מטרתו היא לשפוך אור על החיים של התושבים בקיבוץ כפר עציון, הוותיק ביישובי הגוש, מהיום בו הוחלט באו"ם על תוכנית החלוקה ב-29.11.47 ועד נפילת הגוש בדי' אייר (14.5.48), ערב הקמת המדינה. הוא מהווה ניסיון להבין כיצד התנהלו החיים בלב שטח ערבי עוין בעת מלחמת אזרחים שהפכה למלחמת קוממיות, אשר חייבה את תושבי הכפר להפוך מאזרחים לחיילים המגינים על ביתם ועל ירושלים. כפר עציון היה המקום הראשון בו פינו את הנשים והילדים, הוא היה המקום הראשון אשר ניסו הערבים לכבוש (בקרב ג' שבט), והוא המקום היחיד אשר כמעט כל מגיניו נפלו בקרב, הוא סיפור ייחודי על אנשים מיוחדים. מכיוון שרובם המוחלט של תושבי כפר עציון נהרגו בקרב, וכן לאור העובדה שהקיבוץ נפל בסופו של דבר וכל החומר הארכיוני שהיה בו נשרף, המחקר מבוסס בעיקר על מכתבים שנכתבו לנשים והילדים שפנו מהכפר כחודש לאחר תחילת המלחמה וכן על בסיס עדויות של ניצולי הקרב האחרון ושל אנשים אשר היו בכפר עציון בתקופת המלחמה.

¹ דוד בן גוריון 1949

גוש עציון-רקע היסטורי וגאוגרפי

גוש עציון הינו החלק הצפוני של "הר חברון", ממוקם על דרך ההר בין חברון מדרום לירושלים מצפון. הגוש הוא חלק משדרת ההר, גובה ההרים בגוש בין 800 ל-1020 מטר מעל פני הים, הקור העז וכמויות המשקעים הרבות הופכים את החורף בגוש עציון לקשה ביותר, השלג מכסה את האזור כמעט בכל שנה לימים ארוכים. הקרקע סלעית ותלולה- מחייבת בניית טרסות על מנת לנצלה לחקלאות. בעת העתיקה היווה "ההר המרכזי" את מרכזה של ממלכת ישראל, אברהם יצחק ויעקב מתגוררים בחברון ומסתובבים רבות באזור. כשעם ישראל עולה לארץ ממצרים מקבל שבט יהודה את האזור, כלב בן יפונה נשיא השבט מבקש ומקבל לרשת את חברון, בשנת 1010 לפני הספירה קובע דוד המלך יליד בית לחם את מלכותו בחברון, ורצף של יישוב יהודי ממשיך באזור עד חורבן בית המקדש הראשון.

כשחוזרים היהודים ב"שיבת ציון" חוזרים גם לגוש עציון, ותושבי הגוש שותפים עם נחמיה בבניית החומה המקיפה את ירושלים.² בימי המקבים התנהלו בבית צור ובבית זכריא קרבות מרים וקשים נגד הסלבקים שניסו לדכא את המרד ולחדור לירושלים.³

בימי שלטונו של הורדוס, הוקמו באזור מבנים חשובים: הרודיון, אלוני ממרא, המבנה של מערת המכפלה ועוד. גם מערכת אספקת המים לירושלים בתקופה הרומאית נבנתה על בסיס מעיינות א-ביאר וערוב הנמצאים בגוש עציון.

כ-60 שנה לאחר חורבן בית המקדש, בשנת 132 לספירת הנוצרים התנהל בהר חברון מרד בר כוכבא, אשר מעזיו הראשיים היו: ביתר, הרודיון, ערביא-ערוב, עין גדי ומערות מדבר יהודה, סיומו של המרד בביתר, ומכירת השבויים הרבים בשוק בוטנא-אלוני ממרא היה למעשה מכה אחרונה וקשה מכל ליישוב היהודי ולשלטון היהודי הלאומי בארץ ישראל, המרכז היהודי עובר לגליל, רק בדרום הר חברון באזור המכונה "דרומא" הסמוכה לאדום ממשיך להתקיים יישוב יהודי עד המאה ה-9 לספירה.

מסיומו של מרד בר כוכבא ועד 1927 לא גרו יהודים בגוש עציון, למרות שלחברון הגיעו היהודי כמה מאות שנים קודם לכן.

מגדל עדר

בחודש שבט תרפ"ז עלו מספר משפחות ויסדו על אם הדרך ירושלים- חברון, יישוב עברי-חרדי "מגדל עדר". היה זה ניסיון ההתיישבות הראשון בגוש עציון בעת החדשה, ניסיון שנכשל בימי מאורעות אב תרפ"ט, בהם פונה היישוב וחרב.⁴

כפר עציון

את אדמות גוש עציון שנרכשו על ידי חברת "חזון דוד" שהקימה את מגדל עדר רכש יהודי בשם שמואל צבי הולצמן. הולצמן שהקים בשנת 1932 את חברת "אל ההר" אשר מטרתה הייתה קניית אדמות לצורך הקמת יישוב בהר, בשלב הראשון רכשה החברה את אדמות מגדל עדר והוסיפה לרכוש אדמות רבות באזור, סך הכל כ-5,000 דונם. הולצמן תכנן שיקומו באזור שלושה יישובים, הראשון "כפר עציון" יהיה על שמו (הולץ=עץ). בשנת 1935 החלו להכשיר את הקרקע פועלים שהתיישבו ב"מנזר הרוסי", מרכז העבודה היה פנחס שניאורסון שהיה סגנו של טרומפלדור בתל חי. תנאי החיים היו קשים ולעתים היו חסרים מים

² ספר נחמיה פרק ט'

³ ספר מקבים ב'

⁴ בן יעקב יוחנן, גוש עציון חמישים שנות מאבק ויצירה, הוצאת בית ספר שדה כפר עציון 1983, עמ' 25

ומזון. עם פרוץ מאורעות תרצ"ו החלו ערביי הסביבה מתנכלים ליישוב היהודי, קו הטלפון נותק, מטעי הפרי נעקרו, מספר פעמים נורו יריות לעבר הפועלים שמצבם הלך והחמיר. בחודש אב תרצ"ו נטשה קבוצת הפועלים את המקום וכל העמל שהושקע בו ירד לטמיון.⁵

קבוצת אברהם

קבוצת "אברהם" הוקמה בכנוס חלוצי "בני עקיבא", שהתקיים ב"ב חשון תרצ"ד בעיר לבוב, היא קיבלה את שמה בשמו של הרב הראשי לארץ ישקאל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק. בחודש אדר תרצ"ד עלו חברי הפלוגה הראשונה לארץ ישראל ובתשרי תרצ"ה עלו חברי הפלוגה השנייה. הם קיבלו הכשרה בקבוצת "שחל" ברחובות.⁶

בכ"ה אייר תרצ"ה יצאו תשעה חברים/ות מרחובות ותקעו את אוהליהם בגבעה הסמוכה לכפר פינס בשומרון. לחברים היו צפויים קשים מרובים מחוסר עזרה והדרכה. הם הכשירו את חלקת האדמה שקיבלו. מחסכונותיהם הניחו קו צינורות, סדרו גינת ירק, הקימו צריף ואהלים לשיכון ורכשו כלים ומכשירי עבודה. בהדרגה נקלטו בעבודות בנין ופרדס בסביבה.

בחורף תרצ"ו, פסקה עבודת הבניה. ברוב הפרדסים עבדו ערבים וקשה היה לחדור לשם, וימי רעב וסבל פקדו את הקבוצה. גם תנאי השיכון היו קשים מנשוא. בזמן ההוא נקלטו חברים נוספים. הקבוצה זכתה להכרה מצד מוסדות התנועה ונתקבלה ל"חבר הקבוצות של הפועל המזרחי". ראשוני החברים נתקבלו לשורות ה"הגנה". חברים נכנסו להדריך בסניפי "בני עקיבא" בארץ ויצאו בשליחות לגולה.

בקיץ תרצ"ו השתפר המצב הכלכלי בקבוצה. האנשים נקלטו בעבודות שהזדמנו להם בסביבה. הוקמו שני צריפים נוספים ותנאי השיכון השתפרו. למרות הקשיים המשיכו בקליטת עליה, הפעולה התרבותית גברה. הופיע בטאון פנימי לבירור בעיות הקבוצה והחברה התגבשה.

קשרי הקבוצה עם תנועת הנוער בגולה זכו להכרה מצד מוסדות "חבר הקבוצות", אשר החליטו בקיץ תרצ"ז לכוון ל"קבוצת אברהם" את עולי ה"שומר הדתי" ו"בני עקיבא" בפולין, גליציה וצ'כיה. גם מעולי בח"ד בגרמניה, כוונו לקבוצה. מספר החברים הגיע ל-50.

מכספי הלוואות שהקבוצה קיבלה מאת הסוכנות, הקימו צריפים לדיור וסודר משק עזר. פלוגה מחברי הקבוצה השתכנה במושבה הסמוכה גבעת עדה, ואנשיה עבדו במשקי האיכרים. הייתה זו הזדמנות טובה להשתלם בענפי החקלאות.⁷

באביב תרצ"ח הגיעו קבוצות עולים מקבוצת "אברהם" (קוסוב) בגליציה, מהקבוצות "עובדיה" (סלבקוב) ו"ראשית" (זילונקה) אשר בפולין, מהכשרת "בני עקיבא" בצ'כיה, ומבח"ד בגרמניה. קשיי שיכון וחוסר העבודה, אילצו את הקבוצה להחזיק פלוגות עבודה במקומות שונים בארץ.

גל מאורעות הדמים בקיץ תרצ"ח פגע גם בקבוצה. חבר הקבוצה א. כץ, אחד מכובשי חניתה, נפצע בהגינו עליה בכ"ב אייר. בב' תמוז תרצ"ח נפטר והובא לקברות בכרכור. בכ"ב סיון נחטפו על ידי ערבים משדות גבעת עדה שלושה צעירים. רק אחר שנתיים נתגלו עצמותיהם, במערה באיזור שכס. ביניהם היה חבר הקבוצה דוד פרנק ז"ל.

בג' אב חדר ערבי לתוך מחנה הקבוצה והתקיף ביריות את החברים שהיו מסובים בחדר האוכל. קבוצת ערבים אחרת התקיפה ביריות את המחנה. איש לא נפגע. נוטרי הקבוצה ענו באש והניסו.

⁵ קנוהל דב, **גוש עציון במלחמתו**, בהוצאת המדור הדתי במחלקה לענייני הנוער והחלוץ של ההסתדרות הציונית, ירושלים תשי"ד עמוד 15.

⁶ בן יעקב יוחנן, **גוש עציון, 50 שנות מאבק ויצירה**. עמוד 49.

⁷ קנוהל דב, **גוש עציון במלחמתו** עמוד 17.

כנופיות הערבים הוסיפו להשתולל ולהתקיף את הסביבה. מחנה "קבוצת אברהם" לא היה מוגן כלל בפני יריות, לא היה בו אף בנין או צריף מבוצר והיה פתוח לשטחים שמהם באו הערבים להתקיף. לאחר שהמוסדות הכירו בחומרת המצב הקציבו אמצעים לגדור המחנה, לביצורו ולהגדלת אמצעי ההתגוננות. האמונים הוגברו וגם החברות השתתפו בהם ובשמירה עד אשר שכחו המאורעות.⁸

באביב ובקיץ של שנת תרצ"ט גבר זרם העולים; חברי "השומר הדתי" ו"בני עקיבא" מפולין ומצ'כיה, הגיעו באניות מעפילים ומספר חברי הקבוצה עלה לשמונים.

הקבוצה שלחה חברים להשתלמות בענפי המשק החקלאי, במשקי עמק יזרעאל, משק העזר הורחב. הוקמו בתי מלאכה - נגריה, סנדלריה, מאפיה ומתפרה שעבדו להספקה עצמית וקבלו עבודה מבחוץ. במחנה נוספו צריפים ובנינים.

מלחמת העולם השנייה שפרצה בראשית שנת ת"ש גרמה לזעזועים בקבוצה. המשבר הכלכלי, סתם את מקורות העבודה והפרנסה. קשיי האספקה רבו. שוב הגיעו ימי מחסור ורעב. חברים נאלצו לנדוד למקומות שונים, ועסקו בעבודות מקריות.

בגבעת עדה החזיקה הקבוצה פלוגה קבועה במשך ארבע שנים. חבריה השתלבו בחיי המושבה הקטנה המבודדת, נשאו בקשייה ובסבלה ועיבדו את אדמותיה וכרמיה. הפלוגה סייעה להשריש את העבודה העברית במושבה ותיקה זו, שאיכריה היו רגילים להעסיק ערבים במשקיהם. הקבוצה החזיקה גם פלוגות זמניות בבת שלמה (תרצ"ז), ביערות הכרמל (תרצ"ח), בכפר הראה (תרצ"ט), בנתניה (ת"ש), בטירת צבי (תש"א) ובחדרה (תש"ב). הנדודים ופיזור החברים במקומות עבודה ובפלוגות שונות, הכבידו על חיי החברה, ועל קליטת העולים והפריעו את הקמת המנגנון הארגוני היעיל. בשנת ת"ש נולדו הילדים הראשונים בקבוצה.⁹

באביב ת"ש הגיעה ארצה קבוצת עולים חברי תנועת "השומר הדתי" בפולין, שנמלטו מפני הנאצים לוילנה. אחריהם באו מוילנה קבוצות חברים במשך שנת תש"א ותש"ב. חברי התנועה מצ'כיה שהעפילו לאחר פרוץ מלחמת העולם והוחזקו במעצר בעתלית, שוחררו בתמוז ת"ש ואף הם הצטרפו לקבוצה. החברים האלה חיזקו את הקבוצה מבחינה חברתית, תרבותית ואירגונית.

כשהמלחמה התקרבה לגבולות הארץ, גברה הכוונות הצבאית. חברים ראשונים התנדבו לשרת בצבא הבריטי. באייר תש"א יצאה קבוצת חברים מתנדבים ליחידות ולגדודים העבריים שהתארגנו בצבא הבריטי. אחרים התנדבו לפלמ"ח ולנוטרות. עשרים מתחברי הקבוצה התנדבו לשירותים השונים.

משק העזר גדל והורחב. חברי הקבוצה עיבדו כ-300 דונם אדמות חכורות וגידלו חצירים ותבואות. גן הירק השתרע על 50 דונם. המכוורת והלול גדלו. עדר הצאן הגיע למאה ראש, נרכשו מכשירי עבודה חקלאיים ובהמות עבודה נוספות.

העבודה התרבותית-תורנית הסתעפה והקיפה חוגים רחבים. המשיכו להוציא את בטאון הקבוצה, הספריה גדלה, ונפתח חדר קריאה. הקבוצה התגבשה במידה רבה. קשרי החברים למפעל גברו. העולים החדשים נקלטו יפה. מספר חברי הקבוצה הגיע למאה.

בראשית תש"ג הציעו המוסדות המיישבים ל"קבוצת אברהם" להיאחז באיזור כפר עציון. ההצעה עוררה ויכוחים רבים. הרבה חברים סירבו לקבל את ההצעה. לאחר שהשתלמו במשקי העמק, עבדו בגבעת עדה והתרגלו לאדמת מישור - קיוו שיצליחו להקים משק שלחין ולעבד את אדמותיו במכוונות חקלאיות. תנאי החקלאות באיזור כפר עציון היו שונים ביסודם. הכשרת אדמות ההר והקמת המשק החקלאי דורשות זמן רב, ומאמצים מרובים. העליה לאיזור השומם בחלקו, בו טרם נרכש נסיון, נראה להם כמעמסה כבידה מדי שביל אנשים, שמרביתם בני שלושים ומטופלים במשפחות.

⁸ קנוהל דב, גוש עציון במלחמתו עמוד 18.

⁹ קנוהל דב, גוש עציון במלחמתו עמוד 19.

מצב הבטחון בסביבה פראית ועוינת זו, והסכנות הצפויות לשוב בודד באיזור, - לא נעלמו מעיני החברים שדנו בהצעה זו.¹⁰

בדיון שהתנהל בקבוצה האם לעלות לכפר עציון באו לידי ביטוי מרכיבים רבים המצביעים על אופי האנשים בקבוצה, אופי שללא ספק בא לידי ביטוי מאוחר יותר, בתקופת המלחמה.

עוד בטרם עלתה ההצעה בפועל לאסיפת חברים כבר החלו לדון בה חברי הקבוצה, רובם המוחלט שללו את ההצעה, היות וכל פרוטקולי הישיבות נשרפו בקרב האחרון אין מידע מדויק כמה דיונים התקיימו בנושא, אך ברור שהיו מספר לא מבוטל.

מחנה השוללים היה מורכב מרוב מניינה ובניינה של הקבוצה. כל בעלי המקצוע שרכשו את מקצועם באדמת העמק התנגדו לעלייה להר, מתוך חשש להכנס ל"מיטה חולה".

מחנה המחייבים היה קטן בהרבה, טיעונו היו כלכליים, רומנטיים ובעלי תחושת שליחות. לאחר כמה אספות נשלחה משלחת לבחון את השטח, למרות ההתרשמות מיופי המקום נטו עדיין חברי הקבוצה לשלול את ההצעה.¹¹ יוסף וייץ, איש הקק"ל לחץ על חברי הקבוצה לקבל את ההצעה, אך גם לאחר בקשתו רבו השוללים, אם כי בצורה פחות נחרצת. באסיפה לאחר בקשתו של וייץ צעק אחד המחייבים: "בשעה שרכבות מובילות יהודים לטבח, אנו, שניצלנו, בוחרים לעצמינו את המקום להתיישבותינו?" הוחלט שההצעה תתקבל רק במידה ויהיו שני שליש שתומכים בה. בהצבעה שנערכה היה רוב דחוק למחייבים.

לחצם של אלה שהפכו לרוב ביחד עם לחץ מצד הקיבוץ הדתי הטח את הכף והחלטה לעלות לכפר עציון למרות כל הקשיים התקבלה.¹²

כפר עציון תש"ג – תש"ח

ימים ראשונים

בראשית ניסן תש"ג (אפריל 43) נסעו חברים אחדים לחוה שבדהאר אל-קדיס כדי להכיר את המקום וכדי לקבוע את הסידורים הראשונים לקראת העלייה.

ביום כ"ח ניסן תש"ג (3.5.1943) עלתה לכפר-עציון הפלוגה הראשונה ובה עשרה חברים ושלוש חברות. הצטרפו אליהם שנים עשר בחורים מן המחלקה הדתית של הפלמ"ח, שניים מהם מחברי קבוצת-אברהם, שבאו לעזור בהבטחת הנקודה, הם התיישבו ב"בית הכומר" (המנזר הגרמני) שבאותו זמן הושלמה העברתו לידי קק"ל.¹³

מלבדם התגוררו במקום שני שומרים ותיקים. אחד מהם, מרדכי יגאל, ממייסדי "השומר" נתמנה על ידי המוסדות כאחראי ליחסי שכנים וענייני בטחון כלליים. הוא קבע את דירתו בכפר-עציון. העלייה למקום בוצעה בחשאי וללא פירסום כדי שלא לעורר תגובה מצד השלטונות הבריטיים, ומצד הערבים.¹⁴

ביומן הקבוצה נכתב:

¹⁰ בן יעקב יוחנן, גוש עציון חמישים שנות מאבק ויצירה עמוד 52.

¹¹ כץ יוסי, ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947, הוצאת אוניברסיטת בר אילן 1992, עמוד 83.

¹² מתוך זכרונותיו של שלמה חיימוביץ, חבר הקבוצה, ארכיון כפר עציון.

¹³ יוסף וייץ, יומני חלק ב, הוצאת מסדה בע"מ תשכ"ה, עמוד 317, יום 28.4.43.

¹⁴ כץ יוסי, ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947, עמוד 100.

"... תאריך זה מציין בשבילנו סיום תקופה והתחלת תקופה חדשה – תקופת ההתיישבות והכבוש. אנו יודעים כי התפקיד שלקחנו עלינו הוא גדול, ויחד עם זה קשה מאד. ואם כל מפעל התיישבותי חדש דורש מאת העולים מאמצים עצומים וקרבות מרובים, הרי המפעל הזה דורש מאת הכובשים הרבה כוחות, אורך רוח ומתיחות חלוצית..."

... הימים הנוראים האלה, משרים דכאון בלב ומעוררים דאגה לשלום קרובים ורחוקים, אשר חיינו ועתידינו קשורים בגורלם. קשה למצוא נחמה למציאות אכזרית זו, כשבטי ישראל גדולים ומפוארים מושמדים בידיים טמאות..."

... לא נשארה לנו אלא נחמה זו בלבד – להקים את הריסות ארצנו ולבנות בית בטוח שיאסוף לתוכו את פליטי החרב. והנה עכשיו נכנסנו לשלב המכריע של מתן חלקנו בבניין הגדול...¹⁵. החברים רואים אם כן את עלייתם לכפר עציון כחלק מבניין הארץ הנצרך כל כך אל מול שואת יהודי אירופה.

בשלושת הבנינים שהיו על הגבעה היו עשרים וארבעה חדרים. מקומות שיכון לחמישים וחמישה איש ולחדר אוכל. החדרים נוקו והותקנו לשיכון. החברים הראשונים השתכנו בבניין המנזר הגרמני, אשר בחלק מחדריו עדיין היו תלויים צלבים, תמונות קדושים ושאר תשמישי קדושה של הנזירים. לאחר זמן הגיעו נזירים מירושלים ולקחו את אשר להם.

גם הערבי, מגדל חזירים במקום, ששכן בבית בחצר, עזב את החווה רק לאחר כמה שבועות. במשך הזמן שהגיעו חברים נוספים מכפר-פינס, ונוצרה צפיפות גדולה.

בגלל חסרון בתנאים מתאימים לחיים נורמאליים, נשארו כל הילדים, וכמעט כל הנשים, בכפר-פינס. עמהם נותרו גם כמה גברים. הניתוק בין בני המשפחה הכביד מאד, וגם גרם הוצאות מיותרות.

עבודה רבה הושקעה במתיחת גדר תיל, עמדות ויתר סידורי הביטחון. ארבעה עשר חברים יצאו לירושלים להשתתף בקורס לנוטרים. בחודש תמוז (יולי) נקבעה תחנה של משטרת הישובים העבריים במקום ונמסרו לה עשרים רובים.

הקבוצה רכשה מכונת משא לתחבורה עם ירושלים. נקנו שתי עגלות ושני זוגות פרידות לעבודות השדה והכשרת הקרקע. עבר זמן רב עד שהחברים למדו איך להכשיר קרקע ויכלו להרוויח בה כדי קיומם. בינתיים גדלו החובות והגירעונות.¹⁶

רק מחצית ממכסת הקרקע שנקבעה לנקודה עברה לידיים יהודיות. היתר הוחזק עדיין בידי הערבים או טרם נרכש. יש לציין שריכוז האדמות נמשך שנים ולא הסתיים עד פרוץ מלחמת השחרור.

פיתוח משק חקלאי

לפי תוכניות המרכז החקלאי והקבוצה הם היו צריכים לעבד כ-2000 דונם, שטחי האחוזת הגרמנית והשטחים שמסביב. בחורף תש"ד (1944) הונח יסוד לרפת. הניסיון לגדל חצירים ותבואות נכשל, וגם גן הירק לא הניב תוצאות רצויות. רק המטע התפתח: ניטעו חמישים וחמשה דונם עצי פרי, עשרים ושלושה דונם גפנים ושנים עשר דונם זיתים. במשתלה מיוחדת שתלו פרחי פירטרום לתעשיית הפלסט (תרסיס נגד חרקים).¹⁷

הקרן הקיימת החליטה לטעת בכפר עציון יער על שמו של הרב מאיר (ברלין) בר-אילן, מראשי הקק"ל ונשיא תנועת המזרחי, בעזרת תרומות של חוגי המזרחי בארה"ב. ניטעו כ-20,000 עצי יער. בכ"ו שבט

¹⁵ מתוך יומן הקבוצה ארכיון כפר עציון.

¹⁶ כץ יוסי, ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947 עמוד 127.

¹⁷ כץ יוסי, ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947 עמוד 110.

תש"ד (20.4.44) התקיימה חגיגה גדולה לרגל המאורע הזה. יחד עם הרב מאיר ברלין ונציגי הקק"ל באו לכפר נציגי המוסדות הלאומיים, תנועת הפועל המזרחי והמזרחי, באי כח הישובים באיזור ירושלים ורבים מאוהדי הקבוצה בעיר.

חבר הקבוצה פתח את החגיגה בתפילה קדומה לשלום הנטיעות:
אנא ה', למען שמך הגדול, הגדל חסדך עמנו וקיים לנו את הדבר אשר הבטחתנו על ידי משה
עבדך "וְנִתְּתִי גְשָׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאֲרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיֹו.
וְהַשִּׁיג לְכֶם דִּישׁ אֶת בְּצִיר וּבְצִיר יִשְׁיג אֶת זֶרַע וְאֶכְלֶתֶם לְחֶמְקֶם לְשִׁבְעָה וְיִשְׁבְּתֶם לְבָטַח בְּאֲרָצְכֶם" ...
החבר שלום קרניאל קרא את מגילת הנטיעה.¹⁸
עלייתה של כפר-עציון על אדמתה זכתה להערכה בכל חוגי הישוב. גדולה הייתה שמחתם של בני ירושלים שהרבו לבקר בכפר בימות החול ובימי מועד. רבנים וחכמים באו להרצות בפני יושבי הכפר. תלמידי בתי הספר נהגו לבוא לכפר בטי"ו בשבט ולחוג בו את חג הנטיעות. אנשי ההגנה קבעו בסיס אמונים במקום, ובימי מתיחות בארץ באו כתגבורת למגינים. בני הכפר נהנו מאהדת אנשי העיר, והם השפיעו על בני ירושלים מרוח מפעלם החלוצי.
בפסח תש"ד הגיעו ארצה חברי בני עקיבא מרומניה, ביניהם מניצולי המחנות בטרנסניסטריה. היה זה המשך של תהליך קליטת עליה עוד מימי קבוצת-אברהם, שגם היווה את אבן הבנין העיקרית לגידול האוכלוסייה בכפר-עציון.

יום כ"ו סיון תש"ד היה יום גדול בכפר עציון. ביום זה הועברו האימהות והילדים מכפר פינס. צהלת ילדים נשמעה בחצר. חיי הישוב קיבלו צורת קבע. הוסר סבל הפירוד, חדלו הנדודים והקשרים למקום התהדקו. האוכלוסייה גדלה לכמאה ועשרים נפש.
השתדלותם של אנשי הקבוצה להעביר את האזור ממחוז חברון למחוז ירושלים נשאה פרי. על ידי כך נמצאה גישה ישירה למשרדי הממשלה בירושלים בהם גילו יותר הבנה לצרכי הכפר. גם הנציב העליון הבריטי, הלורד גורט, הואיל לבקר במקום (א' כסלו תש"ה, 17.11.44).
בראשית שנת תש"ה (סתיו 1944) עבר לרשות כפר-עציון שטח אדמה באוכף-המוכתר. בגלל טיב אדמתו נועד להיות השטח העיקרי למטע עצי הפרי. בחורף תש"ה נטעו ששים דונם עצי פרי וגפנים, וכ – 30.000 עצי יער.¹⁹

באותם הימים התחילו לבנות את בית הילדים הראשון מתרומות נשי מזרחי בקנדה. באביב תש"ה הקימו את בית המרגוע. נבנו בתי שיכון חדר אוכל למבריאים. נעשו שפורים רבים במחנה הקבוצה. נרכש הציוד הדרוש והורכב חבר עובדים. לעת פתיחת בית המרגוע נקבע גם שרות אגד מירושלים לכפר עציון.
בית המרגוע בכפר עציון הצטיין במשך כל שלש העונות של קיומו ברמה גבוהה של השירותים, בטיב המשובח של המזון ובסידורים הנוחים. האווירה הרצינית והנעימה קשרה רבים מן האורחים בקשרי ידידות לקבוצה. בית המרגוע איכסן בשלש העונות שבהן פעל שלשת אלפי מבריאים. היה זה מקור הכנסה חשוב לקבוצה והעסיק עשרים עובדות.²⁰

עליית היישובים הנוספים

יום עלייתה של משוואת-יצחק לאדמות חובילה, בשכנות לכפר-עציון, היה מאורע חשוב בחיי הקבוצה. הוסרה הבדידות ונפתחו אפיקים לפיתוח גוש ישובים גדול. בפני המוסדות המיישבים הושמעה התביעה

¹⁸ מיומן הקבוצה, ארכיון כפר עציון.

¹⁹ כך יוסי, ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947 עמוד 133.

²⁰ שם, עמוד 150-151.

לא לנהוג באזור מרוחק זה לפי הקצב הרגיל של ההתיישבות, אלא לבצר את הגוש בעוד זמן, הם נדרשו להוסיף ישובים, להכניס את ענפי התעשייה והמלאכה לתקציב פיתוח המשק ולהקים גם ישובים בעלי אופי עירוני למחצה.

בחודש שבט תש"ו (פברואר 1944) התחילו לסלול כביש פנימי לשתי הנקודות ובכך הוסרה סכנת הניתוק בימי החורף הגשומים.²¹

העבודה בהכשרת הקרקע נמשכה. בשנה השלישית הספיקו להכשיר מאה דונם. באדמה המסוקלת והחרושה נטעו עשרים וחמשה דונם עצי פרי וגפנים. כמו כן נטעו עצי יער נוספים. הוקמו בנינים נוספים לרפת וללול.

חברי הקבוצה שקדו למצוא מקורות פרנסה נוספים. הוקמה מכונה לטחינת אבני המקום לחצץ. סודרה מכבסה ומעגילה חשמלית.

בשותפות עם משואות יצחק התחילו בחציבת אבני שיש ושלחון העירה לעיבוד. מחוסר מימון ובעלי מקצוע מובהקים לא התקדם המפעל כפי שקיוו.

לעומת זאת התקדמו ההכנות להקמת מפעל למכניקה עדינה בבעלותן של שתי הקבוצות ובעזרתן הפעילה של המרכז החקלאי של הפהמ"ז. המחלקה לפיסיקה של האוניברסיטה העברית הסכימה להכשיר בבתי המלאכה שלה קבוצת עובדים ליצירת מכשירים מכניים עדינים. שבעה חברים משתי הקבוצות קיבלו שם הכשרה מעשית ועיונית. בגמר שנת הלימודים הראשונה התחילו התלמידים לייצר מכשירים עדינים, לאחר סיום שנת הלימודים השנייה התכוננו לעבוד במפעל שיוקם בגוש-עציון. הוזמנו מכוונות שהגיעו ארצה בראשית תש"ח אך הן לא הובאו למקום. אנשי משואות-יצחק אשר עבדו בירושלים בימי המצור, הקימו את המפעל בנקודתם החדשה.

בקיץ תש"ו הוקמה מסגריה בקבוצה. חמשת העובדים הבקיאים במקצוע טיפלו בכל העבודות במשק, והתחילו גם ליצר כלי עבודה חקלאיים המותאמים למשק ההר.

בי"ב אלול תש"ו התקיימה בקבוצה חנוכת בית "נווה עובדיה" המפואר, שהפך למרכז התרבותי של הגוש כולו.²²

בשנת תש"ו (1946) הגיעו ששה מילדי הקבוצה לגיל בית הספר. הוקם בית מיוחד לשיכונם וללימודיהם. בחורף אותה שנה עלו שני גופים נוספים להתיישבות בגוש. האחד בחשוון (נובמבר 1946) לעין-צורים והשני, בחודש שבט (ינואר 1947), לרבדים. את אנשי המקום לוותה הרגשה כי המאמצים שהושקעו בפיתוח האזור לא היו לשווא.

באביב תש"ז הגיעה לכפר קבוצת חברים גדולה, שהעפילה ממחנות הפליטים בגרמניה, איטליה וקפריסין. רובם חניכי תנועת הנוער בפולין ובצ'כיה. הייתה זאת תוספת ניכרת וחשובה לקבוצה.

ההתפתחות לא פסקה ובקיץ תש"ז הושלמה חציבת בריכה נוספת לאגירת אלף ממ"ק מים. גם בתחום הבינוי הקיבוץ התפתח ונחנך בית תינוקות גדול ומרווח ומשוכלל. הושלם בנין בית המכוונות. הוקם לול גדול ונבנו ששה בתי אבן לשיכון ובנין מסודר ונרחב למאפיה. בשנת תש"ז התווספו למטע ארבעים ושלושה דונם עצי פרי וכרמים. ביער נשתלו 20.000 עצים.

הרגשת הסיפוק והשמחה בהישגים באה לידי ביטוי בחגיגת פדיון נטע רבעי שנחוגה בכ"ה סיון תש"ז (13.5.47).²³

²¹ כץ יוסי, ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947, עמוד 196.

²² מתוך יומן הקבוצה, ארכיון כפר עציון.

²³ כץ יוסי, ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947, עמוד 180.

התגובות לתוכנית החלוקה וימים ראשונים של "מלחמה"

ב29.11.47 התקבלה באו"ם ההחלטה על חלוקת ארץ ישראל והקמת מדינה יהודית על 55% מהגדה המערבית, יישובי גוש עציון לא נכללו בשטח המדינה היהודית.

ביום שבת שלפני החלטת האו"ם הורגשה בציבור מתיחות גדולה לקראת הבשורה, במוצאי שבת ישבו רבים צמודים למקלטי הרדיו וחיכו לבשורת ההכרעה. עם חצות מסרו עובדי הקשר פרטים על מהלך ההצבעה ותוצאותיה, הצהלה פרצה בכל המחנה, גאתה שירה עליזה והשתפכה על כל הסביבה, מעגל הרוקדים גדל וסער, להבות המדורה עלו ובישרו למרחקים את הבשורה.²⁴ וכך מתאר דוד בן דוד: "אני גם כן, רקדתי, ודאי, שמחתי, אבל היו כאלה שהיו יותר נלהבים ממני, אני... קצת יותר קריר, ומיד, אני, במשואות לא ידעו מזה, במשואות הם ישנו החברה. אני מיד לקחתי את הסוס שלי, וקישטתי אותו עם, עם צבעי תכלת לבן, את הזנב, ואת הרגליים, ומה לא? כן? ציוני, סוס ציוני כזה, והתיישבתי ורצתי, והערתתי את כל התגבורת שהיו שמה באבו סעיד ובכל מקום שהיו, ולמשואות, ודופקים בכל הדלתות, קומו, קומו, הגאולה באה. והייתה שמחה גדולה, והדלקנו משואה, כן? כדי שיראו גם בשפלה, שגם אנחנו שמחים איתם".²⁵ אך השמחה הגדולה הייתה מעולה בעצב ואולי גם בחשש לגורל המקום, שלום קרניאל כתב: "ניתנה השמחה בליבנו, אך לא שמחה שלמה היא לנו... ודאי שהעם לא יוכל להשלים עם העובדה של חלוקת הארץ לגזרים ושליטת זכותינו להתיישב ברוב רובה של ארץ ישראל ההיסטורית... לא נשכח את ירושלים, ולא את חברון ואת שכם".²⁶ השמחה הגדולה לא האריכה ימים וכך כותב אחד מחברי הקבוצה במכתב ב' בתב(15.11.47) "אבל זה היה כמו הקיקיון של יונה, בן לילה היה ובין לילה נאבד, ימי השמחה אצו וברחו, והקדימו לבוא ימי עצב".²⁷ במכתב אחר מיום כ"ה בכסלו הוא כותב: "ימי השמחה נגמרו, והגיעו ימי עצב, ימים לעמוד על המשמר ולהיות מוכן להדוף כל ניסיון מצד האויב... נהיה בטוחים שננצח בכל החזיתות, כי הצדק אתנו. למרות המצב העבודה מתנהלת כרגיל".²⁸ חבר אחר כותב למשפחתו: "אצלינו הכל בסדר גמור, אנו בריאים ועובדים. בנוגע למצב הפוליטי-היינו בטוחים שלא ייתכן שיעבור הכל בשקט".²⁹ שבוע לאחר מכן, ביום השבת בשעות הצהריים הופיע לפתע מכונית "אגד" על הכביש הפנימי, הכל תמהו למקר בלתי רגיל זה, חבר יצא אל השער לברר את הסיבה לחילול השבת. מפקד מחלקת הפלמ"ח(דני מס) אשר הגיע במכונית ענה לו: "למה זה תשאל שאלות, אני כל הלילה לא יכולתי להירדם מתוך חשש פן נאחר להגיע".³⁰ החברים מתארים שעד הגעת אותה תגבורת הם לא הבינו עד כמה חמור ורגיש המצב הבטחוני בגוש לאחר החלטת החלוקה באו"ם. על פרוץ המאורעות כותב שלום קרניאל: "המאורעות לא באו אלינו כהפתעה. חששנו מתמיד כי לידת המדינה היהודית תבוא תוך קורבנות אדם ורכוש. והנה באו הדברים... הדם שניתן לעת הזאת, דם ברית הוא בתבלי הלידה של שחרור המולדת".³¹

המצב הבטחוני בגוש התערער אט אט, אך לא בבת אחת הבינו החברים שהם במלחמה. בחג חנוכה תש"ח נערכו שתי חתונות בכפר עציון, מועדן נקבע עוד לפני שפרץ המתח הבטחוני באזור, ורישומו של המצב נתן

²⁴ בן יעקב יוחנן, גוש עציון-חמישים שנות מאבק ויצירה, עמוד 132.

²⁵ ראיון וידאו עם דוד בן דוד, ארכיון כפר עציון.

²⁶ שלום קרניאל חייו ומשנתו, בהוצאת עמותת בני כפר עציון, מהדורה שניה 2013 עמוד 385

²⁷ מתוך מכתב של יוסף וייסמן, ארכיון כפר עציון.

²⁸ שם, שם.

²⁹ מתוך מכתב של לוינברון מנחם, ארכיון כפר עציון.

³⁰ קנוהל דב, גוש עציון במלחמתו עמוד 67.

³¹ שם עמוד 386.

אותותיו באותו ערב. הרב שהיה צריך להשיא את הזוגות (שהיו ניצולי שואה שהצטרפו כרווקים לקבוצה ב1945) וגם אורחי החתונות כבר לא יכלו להגיע מירושלים. הכביש היחיד, הצר והמתפתל, שקישר את ירושלים הנצורה לישובי גוש עציון, נתפס על ידי הערבים, ומעתה הם הפריעו ומנעו תנועת מכוניות של יהודים לאורכו.³² וכך כותבת שרה מדזינסקי, אחת מהכלות, לאחיה שלום שכוי: "אינני רוצה ואינני יכולה לכתוב על החתונה שלי, ובכלל, על כל המאורעות שהתגלגלו בימים האחרונים... מתקשה אני לעכל את העובדה שאתה לא היית נוכח בחתונה שלי"³³ ואחיה כותב בזכרונותיו: "...לחתונתה של שרה לא יכולתי כבר להגיע כי זה היה בחנוכה וכפר עציון היה כבר נצור ולא יכלו ליסוע לשם רק עם שיירות."³⁴

חבר אחר כתב: "אמש נערכו אצלינו שתי חתונות. מועדן נקבע עוד בימי שלום. אף כי קרובי המשפחה וגם הרב מירושלים לא יכלו להגיע, הוחלט לערוך אותן לפי הסדרים המקובלים בקבוצה. השולחנות נערכו בטוב טעם וקושטו בצורה נאה. צבי סידר הקידושין והחברים השתדלו לשמח את הזוגות. שירה וריקודים לא פסקו."³⁵ היה זה ניסיון לשדר "עסקים כרגיל" למרות שבאוויר הייתה כבר תחושה שזמנים אחרים עומדים בפתח, ממכתבי החברים עולה תמונה של הבנה שהגיעו זמנים אחרים, כמה ימים לאחר מכן הגיעה נקודת המפנה בחיי התושבים בגוש עציון בכלל ובכפר עציון בפרט.

שיירת העשרה

נקודת המפנה המשמעותית הראשונה בה הבינו חברי הקיבוץ את המצב בו הם נמצאים הייתה אירוע "שיירת העשרה". בכ"ח בכסלו התש"ח(11.12.47) הותקפה שיירה שהייתה בדרכה מירושלים לגוש עציון, עשרה תושבים ומגינים נהרגו ביניהם חברי הקיבוץ: שלום קרניאל, שלמה קלפהולץ ומנחם וילד. המלחמה הכתה בתושבי הכפר במלוא עוזו, אלמנות ויתומים ראשוניים יחד עם תחושת המצור ההולך ומתהדק יצרו את קו פרשת המים בתפיסת החברים את המצב. וכך מתאר דוד בן דוד: "פרשת המים, כן. עד אז אנחנו... קיבוצניקים. צריכים לעבד את המטע, צריך למכור, וצריך לשווק את הביצים, וצריך הכול, לא תפסנו עדיין שיש כאן, שמשעה השתנה כאן. וכל פעם עמדה השאלה מה קודם למה? האם למתוח איזה גדר, או ש, או לחלוב את הפרות, וכו' וכו'. לא תפסנו, לא תפסנו את עצמנו מספיק. אחרי שיירת העשרה, בא המפנה הגדול, ואז תפסנו מי אנחנו ומה אנחנו, אנחנו כבר לא, לא, לא חקלאים, ולא קיבוץ, ולא שום דבר, אנחנו חיילים בחזית, ואנחנו צריכים להגן על החיים שלנו, על הכפרים שלנו, אבל רק על הכפרים ועל החיים שלנו, אבל לא למעלה מזה, כי כפי שזה התפתח, שלא רק על החיים ועל הכפרים שלנו הגנו, אלא על דברים הרבה יותר גדולים. בהתחלה חשבנו בקטנות.³⁶ על ההכנות להלוויה ועל הרגשות כותב אחד החברים: "הפעמון לא קרא אותנו יום לעבודה. עם זאת השחר יצאה חוליית החופרים מהמשק וירדה לאבו ריש, לכרות קבר לנופלים. לאחר שגורדה שכבת האדמה העליונה הופיעו רבדי האבן המוכרים. רובד על רובד סגר בשינוי ושמר שהעבודה לא תקל על הכורים... קשה היה לשאת את התקפתו של האויב באפס מעשה, היצרים השתלטו על הרגשות ועל ההכרה. ואת ההלוויה הוא מתאר: "הגופות הונסו לבית התרבות והונחו על הרצפה הנקייה, השבתית. נרות הוצבו למראשותיהם ומניין אנשים אמר פרקי תהילים. הבריטים האיזו שהקבורה תעשה מהר, הם בושו להסתכל בפנינו.³⁷ השינוי הגדול ניכר במכתב שכתב אחד החברים בו הוא מתאר את אותה שבת שלאחר אסון השיירה: "עם ערב היום הספקנו לכסות את קבר האחים, מיהרנו להתרחץ כדי לקבל את פני השבת- שבת חנוכה. בקבלת שבת נקבע גבול בין עסקי "בית החיים" לבין חיי יום יום, הדלקת נרות שבת וחנוכה הקלה במקצת על הרגשת הדיכאון... רק מחצית האנשים הסבו לסעודה השאר היו בעמדות"³⁸ העובדה שרבים מהגברים שומרים בזמן ארוחת שבת מעידה שהחברים מבינים שהזמנים השתנו. השינוי הזה

³² אסתר נופר, (בי)ן סירא לתקומה, עמוד 157.

³³ מכתבי שרה מידיז'נסקי לשלום שכוי, ארכיון כפר עציון.

³⁴ שכוי שלום, לבי פועם שוב, הדפסה: אבירז בע"מ 1995. עמוד 40.

³⁵ דב קנוהל, גוש עציון במלחמתו עמוד 69.

³⁶ ראיון עם דוד בן דוד, ארכיון כפר עציון.

³⁷ רז שאול, ההר הקדוש, הוצאת ביתן הספר, תל אביב 1951 עמוד 39-41.

³⁸ קנוהל דב, גוש עציון במלחמתו עמוד 77.

בא לידי ביטוי במה שנכתב בעלון הקבוצה שיצא לרגל ה-30 לפילת ה"עשרה": "עלינו לראות את עצמינו כחיילים בחזית. עלינו לגייס את כל כוחותינו לביצור ולהתגוננות על חשבון עניינים חשובים אחרים. עלינו לארגן את חיינו האזרחיים והרוחניים על בסיס שיאפשר לנו להתגבר על ההשפעה ההרסנית של הניתוק מהישוב.... יהיה ערך רב לפעולה תרבותית קבועה ומגוונת אשר תשמור מפני ניוון. עלינו לתת דעתנו לאפשרות של פינוי האימהות והילדים"³⁹ ניתן לראות בחשיבה על פינוי הנשים והילדים נדבך נוסף בהבנה שימים של מלחמה בפתח, ובמלחמה אין מקום לאימהות וילדים.

המצור גרם לשינויים בסדרי החיים בגוש. את מקומה של העבודה החקלאית תפסו בהדרגה תפקידי השמירה ועבודות הביצורים, הכרת חשיבותם של צרכי השעה לא יכלה להפיג את החרדה למשק החקלאי. השמירה על הקיים דרשה עבודה מרובה וגרמה להגבלת שעות המנוחה של החברים. העייפות הגופנית והנפשית נתנה את אותותיה בימי קור, גשם וסופות.

הקשיים בהובלת מזון, דלק ומצרכים חיוניים אחרים גרמו לעתים למחסור. היה צורך להנהיג הגבלות בצריכה, כדי לאגור מלאי לימי חירום.

ההוצאות המרובות לצרכי השעה, הניתוק מן העיר והשיתוק שחל בענפי המלאכה והמשק, גרמו לגירעונות כספיים, הכניסו בעול של חובות נוספים, והכבידו על הנחלת משק הכספים של הישובים.

כל הקשיים המריצו את המוסדות המנהלים בישובי הגוש ואת נציגיהם בערים, לדון בכובד ראש בבעיות החמורות שהתעוררו, ולתבוע מאת מוסדות הישוב לנקוט באמצעים מיוחדים כדי להבטיח מהלך חיים תקין בגוש.

את המצב מתאר דב קנוהל ביומנו: "נכנסנו למשטר מלחמתי. בכל פעם מתפרסמות הוראות חדשות לשמירת הביטחון. מצב הכן הוכרז. על האנשים לישון בבגדיהם. הנך מתעורר באמצע הלילה לקול ירייה או דפיקה כלשהי, דרוך ומוכן לרוץ לעמדה. נתנה הוראה להמעיעט באורות בלילה, במקומות הציבוריים סודרה האפלה.

האנשים נדרשו להקפיד במכתביהם לא להזכיר ענייני בטחון, אספקה, שיירות וכו'.⁴⁰

חברי הקיבוץ נאלצים להתמודד עם לילות של שמירה שמכריחים אותם להזניח את צרכי המשק ואת צרכי החקלאות. בעיית המים מטרידה גם היא את חברי הקבוצה וכך כותב אחד החברים "רק כמה מאות מטרים מעוקבים של מים נשארו בבריכות ההגירה של כפר עציון... איך נוכל לעמוד בלי מים והדרך לירושלים חסומה? מקמצים קימוץ אכזרי במים... מתקלחים רק פעם בשבוע."⁴¹

הציפייה לשיירות הפכה להיות חלק בלתי נפרד משגרת החיים, היא עצבה את מצב הרוח, הכל בעצם היה תלוי בשיירות ששימרו את הקשר אל העולם שבחוץ. וכך כותב ביומנו חבר הקבוצה: "הרגשתנו היא כשל אנשים החיים על אי מנותק בשטח האויב, - אי בודד ונשכח. מכאן הציפיה המתוחה לבוא השיירה. היא תביא אספקה וציוד, חומרים לביצור, עיתונים, דואר. ואולי גם יגיע מישהו, שיוכל לספר על המתרחש ביישוב ויעודד את הרוחות... ובבוא השיירה- רעש והמולה במחנה. פורקים, מעמיסים. ובשוב השיירה- מלווה אותה חרדה, עד אשר מתקבלת הידיעה שהגיעה בשלום לביתה."⁴²

³⁹ עלון "במחננו" טבת תש"ח, ארכיון כפר עציון.

⁴⁰ קנוהל דב, יומן אישי י"ד טבת, מובא בשילה גל, גבורת הנצורים עמוד 342.

⁴¹ קנוהל דב, גוש עציון במלחמתו עמוד 93.

⁴² קנוהל דב, יומן אישי י"ד טבת, מובא בשילה גל, גבורת הנצורים עמוד 344

פינוי הנשים והילדים

המצב בגוש לא התאים לצרכיה של אוכלוסייה אזרחית, כמות האספקה שהגיעה לא הספיקה גם לתושבים וגם למגינים ועל כן הוחלט לפנות רוב הנשים ואת כל הילדים לירושלים. כפי שכבר נכתב, ההצעה לפנות את הילדים עלתה כבר לאחר "שיירת העשרה" והחלטה התקבלה באמצע טבת. וכך כותב ביומנו חבר הקיבוץ: "עוברת השבת וחלפו ימי השבעה וההחלטה בעניין העברת הילדים מכה גלים. יש שמחים ויש עצבים. מי יודע אם נעמוד במבחן קשה זה? אם לרדת לעמקי המסתורין ולהתחזק על קורותינו ועל העומד עוד לפנינו, אפשר להגיד כי איזה גזירה תלויה מעל ראשינו. מי יבין את דרכי הגורל וההשגחה? האם לא דיים עוד שנות הרעב והמצוקות עד ששוב הוצבנו מול סימן שאלה נורא ואיום? יכול להיות שנצטרך לעזוב את המקום? מי יודע אם לא תבוא התפוררות כללית? ובחינו אנו? אותה גזירה, אותה יד קשה ברגעי החלטות, היוצרת הסגר סביבנו. כה חודרים ללבי דבריך על ילד שממשיך את קו האבות, את השלשלת. הגורל מתדפק ומתלבט בינינו. עד מתי? ומה בכוחנו לעשות? אנשים נתונים לכדורי-אויב, לבדידות, למצוקה ולניתוק נורא, ונוסף לכך החרדה הזאת שאולי לא נזכה לימי הטובה שיבואו אחרי ימי הרעה. ברגעי הדיכאון האלה נפתח לי תמיד שביל באפלה לשיר, ולחברת האומללים והמאושרים, שרק השיר נחלתם. לו רק אפשר היה להעלותו על הנייר בימי המתיחות האלה? לו גם הוא לא יישאר חתום ולא מושר."⁴³

בכ"ג בטבת הצליחו מזכירי החוץ להשיג את התאים המשוריינים של רמת רחל שהוסעו על פלטפורמות של מכוניות מסע ובו ביום פונו כל הילדים וחלק מהנשים. " באותו היום החל חורבנו של הכפר. סדרים שנקבעו הופרעו. בתים הורקו מכל הרהיטים ומכל החיים שפיכו בהם... אחרי מימוש המעשה שאליה השתוקקו- באה ריקנות מלווה בדאגות חדשות. הבתים הריקים הטילו עגמה ויגון לתוך הכפר"⁴⁴ הניתוק מהנשים והילדים תפס חלק משמעותי מחיי החברים בתקופה שלאחר פינוי הנשים והילדים, כמעט בכל יום נכתבו מכתבים של געגוע לנשים וילדים שבשלב הראשון היו במנזר רטיסבון בירושלים. וכך כותב למשפחתו אחד החברים: " בימים ראשונים ישנה ההפתעה של החלל שנוצר, אבל יש עוד כוח להתגבר על מצבי רוח. אני חושב שההרגשה של האבא תתחיל לפעול בעוד זמן ממושך ואז באמת יתחיל המבחן."⁴⁵ וחבר אחר כותב לאשתו: "כשנסעתם חשבתם שאהיה "גיבור", אחיה בבדידות, לא אצטרך חברה ולא חבר לחדר, בקיצור אני מוכרח לצאת מהחדר. הגיעה ידיעה שנולדה לאהרונצ'יק בת [דורית], החברה נהנים מהסנסציה."⁴⁶

ממכתבים אחרים עולה הרושם שרוב החברים שלמים עם ההחלטה לפנות את הנשים והילדים למרות הקושי הרב, רבים מתארים את ההקלה בידיעה שנסותיהם וילדיהם לא נמצאים בגוש בזמן המצור(למרות שאצל רבים מהם ישנה דאגה למשפחות שבירושלים הנמצאות אף היא במלחמה). אך אצל כולם מודגש העניין שהפרידה היא זמנית ובקרוב מאד יחזרו כולם לחיות יחד בכפר עציון. האימהות והילדים מפונים לירושלים ומשתכנים יחד במנזר רטיסבון, שם הם שהו ביחד כל תקופת המלחמה, ושם הם גם מקבלים את הידיעה הקשה על נפילת הגוש ומוות יקיריהם. הקשר בינם לבין הבעלים ושאר החברים שנשארו בכפר עציון התבסס עתה על מכתבים ועל נציגים שבאו ויצאו מהגוש

⁴³ מתוך יומנו של שאול רז, י"ב טבת ארכיון כפר עציון.

⁴⁴ רז שאול, **ההר הקדוש**, עמוד 53

⁴⁵ גרוד'נסקי בן ציון, **מכתב לילדיו** ארכיון כפר עציון.

⁴⁶ הולנדר שמעון, **מכתב לאשתו**, ארכיון כפר עציון.

כמה פעמים. המכתבים האלו שנכתבו לעתים 3-4 פעמים בשבוע מהווים את המקור למירב המידע על מה שמתרחש בגוש עד נפילתו.

שגרת היום יום בכפר

מיום פרוץ המאורעות נוסף מרכיב משמעותי בשגרת היום יום של חברי כפר עציון- השמירה. בנוסף לה תפסה עבודת הביצורים והמיקוש חלק משמעותי מזמנם של הנצורים, למרות זאת, בעלי המשפחות הרגישו תחושת ריקנות בשגרה.

וכך כותב אחד החברים: " הגברנו שמירה ביום ובלילה, שמירה תורנית כל 3 שבועות, 3 שעות אחרי העבודה. ושמירה שבועית כל 2-3 שבועות. העבודות בעיקר בענייני ביטחון וביצורי עמדות, אנו רוצים להיות בטוחים מהתקפה ושנתגונן כראוי, עובדים בביצורים מעל שבועיים ועוד עסוקים בזה, מחוץ למחנה כמעט שאין עובדים, אלא לוקחים אבטחה חזקה למקרה שנותקף. אין לדאוג, אנחנו צעירים, מאומנים, ונעמוד בניסיון, הגיעה תגבורת, בסביבה אין ערבי. הבתים הערביים לידינו נכבשו".⁴⁷ ככל שהמלחמה מתפתחת תופס הנושא הביטחוני חלק משמעותי יותר בשגרת החיים של החברים, בעוד שבתקופה הראשונה מנסים לשמור על "עסקים כרגיל", מנפילת העשרה בחנוכה העיסוק בשמירה ובביצורים הולך וממלא את יומם. פינוי הנשים והילדים רק חידד את המציאות הזאת. אך למרות המלחמה והמצור גם לאחר הקרב של ג' שבט וממש עד הקרב האחרון המשיכו לעבוד, לעסוק בתרבות לחגוג ולצפות ליום שאחרי. בנוסף לכך מקפידים החברים על סדר יום קבוע בו מתקיימות שלוש תפילות ושיעורי תורה, חבר כותב ביומנו: " תפילה בציבור מתקיימת בכל יום. התחלנו בשיעור בגמרא, פרשת השבוע, במשנה וברמב"ם".⁴⁸

העבודה החקלאית

למרות המצב הביטחוני והצורך לשמור ולעסוק בביצורים, לא זונחים החברים את עבודות החקלאות, עבודות הגיזום והייעור ממשיכות כל העת. וכך כותב אחד החברים במכתב למשפחתו: " אני עוסק בעבודתי. כעת עונת הגיזום, הזמן היפה ביותר בעבודות המטע, ואם מזג האוויר יפה, אני משתכח בעבודה, כמובן שאיננו מתרחקים מהבית. השבוע גמרנו את הגיזום באוכף במשך יומיים ועכשיו אני כבר פטור מעבודה עונתית בוערת. את ההר הרוסי לא יגזמו".⁴⁹ הנשים שאינם אימהות נשארו בכפר, ואת עבודת הטיפול בילדים החליפה עבודת הייעור ועבודות נוספות. בחודש שבט העבודה החקלאית הולכת ופוחתת, וכך מתאר אחד החברים את המצב בלול: " אשר לעבודתי במקום יצחק עובד יחזקאל א' ואל מורא ואל פחד שמא עובד אני לבדי. כל דבר שאיננו מתפתח במלואו קוטן מעצמו, כך גם בלול. אין תרנגולים, והתרנגולות הזקנות ישלחו בהזדמנות לשוק, העבודה הולכת ופוחתת ואני רק מאכיל, אדם אחד מספיק ויש זמן לסדר ולנקות, למרות שאינני מאמין שנקבל דגירה במרץ-אפריל, לדעתי כל עוד שלא יתחילו ימי שלום – אצלי מוחלט שלא לקבל אפרוחים, בתנאים כאלה קשה להיות אחראי, חסרים גרעינים, שמן דגים ועוד, חיים כותב שאין בירושלים. לשם מה כל העבודה? אני אפילו לא יודע אם יש אוכל לעופות. אפשר לגדל בלי ויטמין או ירק? בנס אינני מאמין. מסדרים ומנקים שיהיה מוכן "עד

⁴⁷ מיד'ז'נסקי חיים, **מכתב לגיסו, תחילת טבת תש"ח**, ארכיון כפר עציון.

⁴⁸ קנוהל דב, **יומן אישי**. מובא בגבורת הנצורים עמוד 355.

⁴⁹ גרנק שלום, **מכתב לאשתו**, שבט תש"ח ארכיון כפר עציון.

שירחיב", ובעוד שבועיים אעבוד חלקית. במשק כמעט שלא עושים כלום, מחוץ למטע שמשדלים להחזיק את זה במצב פחות או יותר טוב"⁵⁰

בחודש אדר א' ישנה רגיעה יחסית במצב הביטחוני, למרות שהמצור נמשך גם העבודה החקלאית חוזרת לכעין שגרה, במכתב לנציגי הכפר בירושלים כותב המזכיר על כך שהטרקטור שוב חורש את האדמה ומצפים לאכול ירקות תוצרת עצמית, חשיבות רבה יש לעבודה על המצב המורלי והרגשי, השעמום והבטלה שנוצרו עקב הפסקת העבודה יצרו אצל החברים תחושות קשות. וכך מתאר אחד החברים: "התחלתי שוב לעבוד, כעת אנו גוזמים תפוחים, העבודה נעימה וגם חשובה מבחינת השמירה על שיווי משקל, כי במקרים שמסתובבים באפס מעשה זה עלול לשגע, זה גם משפיע על העצבים. טוב שאפשר עוד במקצת להרגיש כאדם אזרחי ולא תמיד כחייל בקרקטין, גם החריש מתקדם".⁵¹ גם בחודש אדר ב' ממשיכה העבודה במיוחד במטע בגיזום ובזמירה אך רוב החברים עוסקים שוב בעבודות הביטחון. בחודש ניסן המצב הביטחוני מחמיר ומשפיע מאד על העבודה החקלאית, המטע נמצא תחת איום צליפות, דבר זה גורם לכך שהעבודה כמעט ולא מתבצעת, ממשיכים לחרוש את השדות אך לא כפי שצריך, במקביל מתחילים לקצור תבואה לבהמות. וכך מתאר את הדברים מזכיר הקיבוץ: "הספקה יש וגם מלאי מספיק. שאלה מכאיבה המטע, ישנה עבודה רבה, לא כל יום עובדים בשטח לעיתים יורים צלפים ונגד זה אי אפשר לפעול הרבה, הם מסתתרים בנקיקי הסלעים שישנם בשפע, בכל זאת ממשיכים לחרוש ולעדור כמה שאפשר. רוב הבהמות הועברו לקיבוץ יבנה, והפרות הספורות והפרדות שנשאר ניזונים מהמספוא שישנו עוד. לקראת העתיד קוצרים ירק מהשטח, מנצלים עד כמה שאפשר, בגלל שבהתקרב הקיץ הירק נשרף מהחום. ביער מטפלים בגדר האפשרי, בדרך כלל סובלות עבודות כגון: סיקול, בניית טרסות והכשרת קרקע, בגלל שאין הקומץ משיביע את הארי – יש הרבה לעשות והאנשים מעטים. המון עבודה גוזלים ענייני הביטחון: שמירה, ביצורים משלטים וכו'".⁵² אין ספק אם כן שהמצב משפיע בצורה ניכרת על היכולת של החברים לעבוד בחקלאות, הרצון לשמור על שגרה של עבודה אינו עולה בקנה אחד עם הצורך לעסוק בשמירות וביצורים.

חיי התרבות

כבר לאחר ההלוויות של נופלי שיירת העשרה נכתב בעלון הקבוצה: "תרבות וחברה. בדידות, שכנאה תישאר עבורנו בגזרה לשנים רבות, עלולה לכרסם בנפש החברה. אם עד עכשיו אפשר היה לכלכל את חיינו התרבותיים פחות או יותר ע"י עזרה מבחוץ, הן בתנאים החדשים נהיה זקוקים להישען על כוחות עצמנו. אנו נהיה מנגד ליצירה הכבירה שתחל מעבר לגבול. ולא קלה העמידה "מנגד". יש צורך בכוחות אמונה כבירים. גם בשטח זה יכולה המסגרת הגושית לעשות גדולות. עצוב חיינו ומתן דפוס לחגים יכול להוות מקור השראה לחברה ולתת פורקן לנפש הנתונה במאמץ חיי עבודה. טיפוח השירה ע"י שירה ממש תפתח את פיותינו להשיח את הצער ואת החדווה. הדרמה המוצגת יכולה להעשיר את חוויותינו ולחשוף את תהומות הטרגי שבכל ימי אנוש ובעיקר את ה"מנגד" המכאיב. הנגינה, היינו תזמורת קטנה יכולה לעזור לעריכת ערבי נגינה יפים. תערוכות נבחרות של אמנים יהודיים ועולמיים, בהדרכה מתאימה, בכוחן לתרום תרומה נכרת לגיוון חיינו במעט שקט וריכוז פנימי. חוגים והרצאות בעלי רמה ערוכים בטעם וביסודיות בכל ענפי המדע והאמונה ראש דאגותינו.

מעתה אנחנו בלבד נצטרך לעשות אלה, בתי תרבות ובתי כנסת נבנים על ידי תכנית וכסף, אך את תכנם ממלאים רק במאמצים רוחניים וחברתיים שרק תוכנם העצמי החי קובע את הצלחתם... יש בכוחם לחסנו לקראת הימים הבאים לקראתנו. "חברי הקיבוץ מבינים אם כן שקיום חיי רוח ותרבות הוא אמצעי הכרחי בשביל לחיות בתקופת המלחמה והם משקיעים בכך אנרגיה רבה. הם מייצרים סדר יום

⁵⁰ שדיאל יהושע **מכתב למשפחתו, שבט תש"ח**, ארכיון כפר עציון.

⁵¹ דמסט שלום, **מכתב למשפחתו, אדר א תש"ח**, ארכיון כפר עציון.

⁵² קנוהל דב, **מכתב לנציגים בירושלים**, ארכיון כפר עציון.

שבועי הכולל בתוכו שיעורי תורה, הרצאות, שיחות ואף חוגי דרמה ועוד. סדר היום הזה מחזיק עמוק בתוך המלחמה ומהווה נקודת אור תחברי הקיבוץ המנותקים ממשפחותיהם ומן העולם. את חיי התרבות מנהלת וועדה שפעילה גם בזמן המלחמה.⁵³ נדמה שאצל רוב חברי הקבוצה תופסת התרבות מקום חשוב ביותר במהלך המלחמה, אפילו יותר ממה שהיה בטרם היא החלה, כפי שכותב אחד החברים "נדמה כי זה מזמן לא הייתה בקבוצה ערות תרבותית כמו עכשיו, יש לזה יתרון רב, הדבר מפיג את השעמום והרגשת הבדידות".⁵⁴ ההרצאות הרבות שנערכו בכפר ע"י החברים עצמם מלמדות על עושר ומגוון תרבותי של החברים וכן על הצימאון הרב שלהם ללמוד, גם בתקופה של שגרה קשה, לאחר אסונות וקרבות, אחד מהחברים הבולטים בתחום הזה של התרבות היה יוסף דמסט זכורנו לברכה, במכתב לאשתו לאחר הקרב של ג' שבט ונפילת הל"ה הוא כותב: יקירתי! הזמן עובר מהר ובקושי אני מספיק להשיגו. שקעתי עכשיו בפעילות התרבותית שלי והנני נתון כולי בתוכה גם בהקפיץ וגם בחלום עד כי לא נשאר לי זמן בשבילי, ובכן החלטנו על פעולות חד פעמיות (הרצאות) ולשם זה העברתי מהפכה בזמני האוכל (לא קל הדבר בציבור כה שמרני כמו חברי קיבוץ). ההרצאה הראשונה הייתה שלי, על הנושא "איך התהוו הסלעים שלנו" (על הגיאולוגיה של הרי יהודה). ההרצאות מתקיימות בחדר המזכירות וההשתתפות רבה. ביום ה' התקיימה הרצאה של שאול ר' על הנושא: "הדי הימים בספרותנו" - מוצלחת מאד ובהשתתפות רבה. בשבוע הבא ירצה אי"ה שלום גרנק - "על הקרקע" והרופא החדש שהגיע. לאחר מכן שמעון על "הלוח העברי", יהושע על "הנגב" ואהרונצ'יק על "תנועת המוסר בליטא". תיקנתי גם פגם חשוב והוא חוסר גיוון במודעות. שאול עשה מודעות צבעוניות יפות ומתאימות לכל מקצוע לחוד. ליהדות, לטבע, ידיעת הארץ, ספרות וכ"ו וגם זה מושך את הציבור. חוץ מזה אני רוצה שכל חבר ילמד פעמיים בשבוע בחוג. החוג לגמרא מתקיים פעמיים בשבוע וההשתתפות רבה. אני מארגן עכשיו בשביל ה"נוער" (שאינו בא לחוג גמרא) חוגים אחרים. העולים החדשים אשר עדיין אינם שולטים בעברית ילמדו "שופטים" ועל רקע הספר יעסקו בידיעת הארץ ולימוד השפה, דקדוקה וכתביתה, ילמד יהושע לוינוביץ. את ה"אינטלנגציה" הטחרנית והמסגרית מארגן אני בחוג אחר. פעם בשבוע ילמדו נ"ך ע"י שמואל ארזי ופעם בשבוע אתן אני ואשתך גם אחרים בנושאים שונים מלימודי היהדות. אגב, גם הלהקה הדרמטית מתחילה לפעול שלמה רוזן יקרא שיר שכתב על "הנצחון" לפי המתכונת של שירת דבורה. וגם אני אשתתף במאמר קצר "על הפריחה" בקשר לעונת האביב. אם כן תרבות, תרבות ותרבות לאן שאת פונה, כשתחזרו לא תכירו את האנשים.⁵⁵ מן המכתב וכן ממכתבים נוספים עולה שכמעט בכל יום הייתה הרצאה כלשהי מלבד שיעורי תורה שאף הם התקיימו באופן קבוע. חברי הקיבוץ שומרים על שגרת חיי התרבות לפחות עד תחילת חודש ניסן, ואף זוכים להרצאות מבחוץ כמו למשל הרצאה מפי יגאל אלון שהגיע לגוש בשביל לטפל בענייני שיירת "נבי דניאל" ונתן הרצאה בנושאי בטחון לחברי הקבוצה.⁵⁶

חוץ משגרה של הרצאות, שיעורים והצגות מעלים חברי הקיבוץ "עלון בעל פה" - העלון שאינו כתוב, מוצג כנראה ע"י כמה מהחברים שכל אחד מקריא חלק ממנו, העלון מוקרא בשבתות ויש בו כמה מדורים: עדכונים, ספרות, שירה ועוד. ההתייחסות לתרבות הולכת ופוחתת ככל שעובר הזמן ואת מקומה במכתבים תופס החשש לעתיד. בחודש ניסן שהיה למעשה החודש האחרון בגוש, החברים כבר לא כותבים כלל על תרבות ועל ההרצאות.

⁵³ ארום מרדכי, **מכתב למשפחתו, טבת תש"ח**, נמצא ב"גבורת הנצורים" עמוד 297.

⁵⁴ שם, שם.

⁵⁵ דמסט יוסף, **שרתי, מבעלך אוהבך יוסף**, בעריכת יצחק דמסט נדפס בישראל 2010 עמוד 54.

⁵⁶ בן יעקב יוחנן, **גוש עציון 50 שנות מאבק ויצירה** עמוד 232.

החגים

אספקט נוסף הקשור לנושא התרבות הוא חגיגת החגים בקיבוץ במהלך המלחמה. חנוכה ששמחתו נקטעה בקרב שיירת העשרה, ט"ו בשבט קצת לאחר הקרב הגדול של ג' שבט ולאחר נפילתם של הל"ה. פורים לאחר שיירת נבי דניאל ופסח כמה שבועות לפני נפילת הגוש. האופן בו מוזכרים החגים בעדויות החברים ובמכתביהם נותנים נקודת מבט נוספת על החיים שמעבר למלחמה במהלך המלחמה.

חנוכה

חנוכה שחל כשבוע לאחר החלטת החלוקה באו"ם תפס את כפר עציון כשהוא בשיאו, הילדים והנשים עוד היו בכפר ואווירת המלחמה אף כי הייתה באוויר לא חלחלה לשמחת החיים בכפר וכך מתאר אחד החברים: "על גג "נווה עובדיה" הוצבה חנוכייה חשמלית גדולה, המאירה למרחקים. בערב ערכו ילדי בית הספר והגן חגיגת חנוכה יפה. ההורים והחברים שהיו פנויים משמירה, ישבו ונהנו מהישגי הילדים ומהופעתם. לא אחד הרהר: "למענם כדאי לעמוד בכל מבחן!"⁵⁷

העדר מכתבים למשפחות שעדיין היו בכפר גרמו לכך שלא יהיה לנו מידע רב על חנוכה, ביומנים ובעדויות נראה שחנוכה התנהל רגיל בימים הראשון והשני שלו כולל שתי החתונות שהזכרנו קודם, אסון שיירת העשרה קוטע את שמחת החג, והחג לא מוזכר יותר בכלל לאחר שיירת העשרה, מה גם שלקראת סוף החג מת בעמדתו החבר משה פרידריך, מותו הוסיף לאווירת האבל שקטעה את שמחת החג.

ט"ו בשבט

ט"ו בשבט חל קצת פחות משבועיים לאחר הקרב הגדול של ג' שבט ונפילת הל"ה, השכול ביחד הנטיעה והבנייה איפיון את החג הזה, החברים שמרו על המסורת של הציונות לנטוע עצים בחג, אך העצים ננטעו באווירת זיכרון והנצחה, 51 עצים לזכרם של 51 הנופלים עד אותו היום במערכה על גוש עציון, וכך נכתב ביומן הקבוצה: אחר הצהריים התאספו חברי הקבוצה ליד שער המשק לשם נטיעת חורשה לזכר נ"א הקדושים שנפלו בהגנת הגוש. הנטיעה התחילה בקריאת תפילת הנטיעה המסורתית. בשתילת הברושים הראשונים נתכבדו החברים העולים החדשים, שזו להם הפעם הראשונה בה זכו לנטוע בארץ. חבר העלה את זכר הקדושים שנפלו בהגנת הגוש ובדרכים. הוקראה מגילת הנטיעה שחברה לפני ארבע שנים על ידי שלום קרניאל הי"ד, בה נאמר: "הגענו הלום כדי לבנות ולנטוע ולהכות שרשים עמוקים בהרי יהודה. ...העצים האלה שאנו נוטעים היום לסמל יהיו לנו, סמל דרכנו כחלוצי האומה, אות ברית עם אדמת המולדת...נשבענו: לא ננוח ולא נשקוט עד כי נגול את חרפת השממה מעל פני ההרים ועד כי נכסה אותם במעטה עצי פרי ועצי יער אשר ירננו את שירת התחיה". שירת התקווה הדהדה בין ההרים. היא בטאה את הרצון החזק ואת האמונה, שהרי חברון ייושבו והחרבות תבנינה.⁵⁸ ט"ו בשבט אם כן הוא ביטוי עצמתי לתחושות החברים לאחר הקרב הגדול של ג' שבט, מצד אחד השכול והאובדן תופסים בו חלק מרכזי אך מצד שני הנטיעה מתוך אופטימיות שגוש עציון לא יפול עוד. נטיעת העצים כאקט של זיכרון מתוארת על ידי אחד החברים: "שתלנו חורשה לזכר הקדושים. בדברי יעקב א' נשמעו רטט וחרדה, איזו רצינות אצילית שבידיעת הגורל. לחורשה ערך רב. הלך אדם ולא ניתן לו להמשיך את חייו - יצמח העץ וישא את שמו, אין יורש נאמן יותר לאדם מאשר העץ, אין חשש לסילוף דמותו, לעשיית מטעמים ולסתם דיבורים, כי הייחוד האמיתי נעשה בשתיקה"⁵⁹ בעדות זו ניכרת המחשבה מאחורי המעשה, לא סתם הנצחת

⁵⁷ קנוהל דב, גוש עציון במלחמתו, עמוד 68

⁵⁸ מיומן כפר עציון, מופיע בגוש עציון במלחמתו עמוד 178.

⁵⁹ רז שאול, יומן אישי, ארכיון כפר עציון.

הנופלים - אלא הנצחה מאחוריה עומדת מחשבה כיצד לא לסלף את דמותם של הנופלים, כיצד להנציח את החלל על ידי משהו שמבטא חיים.

פורים

שנת תש"ח הייתה שנה מעוברת ופורים חל חודשיים לאחר ט"ו בשבט, התקופה היא אחרת, המצור הארוך נותן את אותותיו על מצב רוחם של החברים. למרות שהחברים חוגגים את פורים ברוב המכתבים עוסקים החברים בשאלה מתי השיירה הקרובה תגיע. שמחת הפורים מעורבת במתיחות שבחיי המצור, וכך מספר למשפחתו אחד החברים: "אמש כשקראו את מגילת אסתר ונשמעה היריה הראשונה באולם, נבהלו כולם. אך חיש מהר הרגישו כי זה צחוק מחוון למחות את זכרו של המן – ונרגעו. כשאך הזכיר הקורא את שמו של הצורר נשמע מיד קול" "טרך.. טרך.." טוב שבעזרת הנשים היו רק בחורות צעירות. לו היו פה גם ה"זקנות" שלנו, היתה הבהלה ודאי גדולה.⁶⁰ אך למרות המתיחות, העומס והציפייה לשיירה מצליחים החברים לארגן מסיבה ראויה, לצחוק, לשמוח ולרקוד. החוג הדרמטי שכבר הוזכר פה תולה מודעה כמה ימים לפני החג בנוסח פורימי, וכך מתוארת המסיבה ביומן הקבוצה: "קהל רב מן הישובים ומן המשלטים בא להשתתף במסיבה. הרב דפורים יוסף ד. פתח בבדיחות הדעת ואיחל "פורים שמח" לכולם. חברים קראו מאמרים מבדחים בעתון בעל-פה. הוצגו מערכונים שונים. בין היתר: פרודיה על פרשת חלוקת הארץ וטכסיסייהם של גדולי העולם (טרומן, סטלין, ובוין), ביחס לארץ ישראל. חבר אחד היה מחופש בדמות היהודי הנווד העומס עליו נטל צרות וקשיים, ובפיו השיר – "מעל פסגת הר-עציון, שלום לך ירושלים". בשיר תינה את בדידות עמידתנו בגוש ואת דרישותינו מירושלים (המטה). חבר אחד קרא שיר מימי מאורעות תרצ"ח בשם "מגלד אור". המסיבה נסתיימה בשירה ובריקודים.⁶¹

פסח

פסח, חג החירות תופס מקום משמעותי במכתבי החברים, ראשית הקושי לחשוב על כך שהם יאלצו לחגוג את החג ללא נשותיהם וילדיהם ובהמשך בעיסוק עם ההכנות לחג במצור הדורשות התייחסות מיוחדת. את הקושי מתאר אחד החברים במכתב לאשתו: "כל הזמן, עד שהחג לא היה כל כך קרוב, חשבתי וקיוויתי בפינת לבי, אולי בכל זאת נהיה עוד יחד בחג. אני יודעת שזאת הייתה אשליה אבסטרקטית, אבל טוב היה לי אתה. וכמו שכל דבר עובר, גם זה עבר. אני רואה שצריך לכתוב כמה מילים לכל הפחות בצורה כזאת להתקשר, אם אין לנו אפשרות אחרת. דווקא חג הפסח, חג האביב, מעורר שאלות שונות. בחג זה יצאו אבותינו מעבדות לחירות ובכל תקופה מאז ועד היום לא הרגשנו עוד את עצמנו חופשיים, ובתקופתנו אנו, כשאנו נמצאים כבר בארצנו, איפה שרצינו להרגיש את עצמנו חופשיים כמו כל העמים בארצם, אנחנו סגורים מכל הצדדים, אבל בכל זאת יש הבדל גדול בין תקופה

⁶⁰קנוהל דב, גוש עציון במלחמתו עמוד 269.

⁶¹מיומן כפר עציון מובא בגוש עציון במלחמתו עמוד 269.

אחת לשנייה. אז ישבנו וקיבלנו הכל בשקט ועכשיו אנו לוחמים בעד חירותנו כמו שלוחמים ולחמו עמים אחרים, אבל לפעמים מתעוררת השאלה – עד מתי? וחבר אחר כותב: "אני מתאר לי שליל הסדר של המלכות לחוד ושל המלכים לחוד יהיה קצת עצוב, אבל אין דבר! קחי לך את יצחק על ברכיך והוא ישאלך "מה נשתנה" הלילה הזה שאנו כאן ואבא שם. תני לו נשיקה בתשובה והגידי לו שהוא אחד מארבעת הבנים שבהגדה ושהוא כרגע הבן ש"אינו יודע לשאול", אבל כשיגדל יעלה בוודאי לדרגת הבן ה"חכם". שרתי! כתוב שחג הפסח הוא זמן חירותנו, על כן אל תעצבי. החרות הזאת שאנו מחכים לה אלפיים שנה בוא תבוא! שלום רב יקירתי, הרבה הרבה נשיקות - חציין לעכשיו וחציין נקיות ומוכשרות לפסח.⁶² הקשיים והתמודדות מחוברים אצל החברים לאידיאולוגיה ולתודעת שליחות עמוקה, תודעה זו ניכרת במכתביהם, הם אינם בוכים על כך שהם לבד בחג, הם מבינים שצריך להתמודד. אחד החברים כותב: "ימי הפסח מזכירים כל שנה את רצונו העז של עם ישראל לתקומה. עברו שנים ודורות והרצון לא התגשם, רק הודות לשאיפה החזקה להיות עם עצמאי החזיקה את העם, אולם חסר האומץ לעשות מעשה ממשי למען הגאולה חיינו רק על תקוות ושאיפות זה לבד אינו מספיק. בציונות של דורנו התחלנו באופן ממשי להיאבק לגאולה. הגענו לשיא המאבק בענייננו. שום עם בעולם לא ילחם בעקשנות כזאת ובתנאים כאלו. לאושרינו התברכנו בנוער חזק ובריא שמסוגל למה שנדרש ממנו. העולם מבין כי אנחנו גורם שאי אפשר להתעלם ממנו, הם יודעים מה זה כח. אנחנו עם קטן ומספר קטן בארץ אבל יכולים לנצח מיליונים. הגיע הזמן לתקן את מה ששגינו במשך הדורות ויתכן שלא שגינו רק הייתה נחוצה התפתחות היסטורית כדי שנגיע לימים אלו. דורנו חיי בתקופה היסטורית מעניינת ובתקופה זאת נקים את מדינתנו אנחנו צריכים לנצל את הזמן הזה כדי לחזק את רוחנו כי העתיד הוא שלנו. צריך להסתפק במעט, בתנאים קשים כשאינו בדיוק מה שרוצים.

ההכנות לחג

ההכנות לחג תופסות את כל הזמן הפנוי של חברי הקיבוץ ולעתים באות אפילו על חשבון עבודת הביצורים. אך תחושת האופטימיות שליוותה את החודשים הראשונים בגוש הולכת ונעלמת, וכך כותב ביומנו אחד החברים: "נאלצתי להפסיק את עבודתי בביצורים ולצייר קישוטים לחג. אודה כי מעשיי אינם מלווים בשמחה כבעבר. אני מצייר את נוף ההרים בהרגשת פרידה, כאילו צורר את המראות למזכרת, בטרם ייעלמו מעיני לנצח. אני מצייר את הלובן המאופק והסומק של עצי השקד הפורחים ואת פרחי האביב העולזים בין עשבי השדות העזובים. אני גודש את צבעי בכוונה מודעת, כך אני רואה אותם בכל יפעתם לפני הפרידה וכך ברצוני להציג את המראות הססגוניים לעיני חברי, השיכורים מהשתוללות הפריחה לפני הקץ. אני יודע כי האדומים והוורודים האלה שצירתי מכסים על יגונות הכריתה, הכחולים - הקוראים בהיחבא לסגול המשחיר שאין מנוס ממנו. בינתיים יהיה חג עם שמחת הפריחה המשתוללת, שעה של קורת-רוח וזריחה נפשית. ומהציורים לכתובה ולהכנת החומר למסיבת החג. עוד שעות רבות של עבודה מאומצת לפני.⁶³ מבחינת ציוד פסח במצור דורש התארגנות מיוחדת וחברי הקיבוץ מבקשים מנציגם בחוף שישלח להם כלי פסח, דגים ומצרכים נוספים: "בקשר לכלים לפסח, מסרתי רשימה פעם נוספת ליצחק ואני חושב שקבלת אותה. נוסף לזה ברצוני להעביר בשיירה המגיעה לכאן כמות קטנה של דגים ממולאים "שלדג" תוצרת שדה-נחום. זהו דג הנדר וטעים באם(?) של פרודוקטים, הייתי מעוניין בזה.⁶⁴

⁶² דמסט יוסף, שרתי מבעלך אוהבך יוסף, עמוד 109

⁶³ רז שאול, יומן אישי ארכיון כפר עציון.

⁶⁴ אליעזר (מרחביה) מכתב ליעקב ביליג מראשית ניסן תש"ח, ארכיון כפר עציון.

ליל הסדר היה אירוע משמעותי מאד עבור כל חברי כפר עציון, על אף המצור הממושך והעובדה שרוב החברים היו ללא משפחתם הצליחו החברים לחוש בצורה מיוחדת את אוירת החג, ליל רח, מזג אויר טוב ושקט בין הקרבות, כל אלה אפשרו את קיומו של החג, וכך מתאר את החג אחד החברים ביומנו: "היינו משפחה גדולה מוקפת אויבים ומתפללת לנס הגאולה והעצמאות. כל אחד תפס את מקומו ליד השולחן הערוך כל-טוב, ההגדה נאמרה ברצינות, כשברקע הדברים ניצבים זה-מול-זה הדברים שקרו אז בימים הראשונים הם והדברים שקורים ממש בימים האלה. קטעי הספרות ששיבצתי בהגדה הוסיפו נופך אקטואלי לפרקי העבר, הדגישו את רצינותם של המאורעות וחזקו את רוחם של המסובים... פרקי "שיר השירים" שהוקראו ע"י יהושע ל' היו כתרועת-אביב הנושאת בצלילה בשורת חירות המתחדשת לנגד עינינו והתמזגו יפה במגמות שהנחוני בהכנת הקישוטים. היה זה סדר מיוחד ויפה, הייתי אומר - סדר היסטורי.⁶⁵ פחות מחודש לפני נפילתו של כפר עציון בלב החברים עדיין פועמת תחושת חירות מתחדשת על אף המצור בו הם נתונים. למרות האווירה החגיגית אין החברים מנותקים בכלל מהמצב בו הם נמצאים, הם אינם מפעילים את הפעמון שנועד לבשר לכולם על בוא החג על מנת שלא ירגיש האויב בתנועה מיוחדת. השמירה באותו לילה מתחלקת בין כל החברים על מנת שכל אחד יוכל להיות שותף לפחות לחלק מהסדר. עבודת הביצורים נפסקת בערב החג וכך כותב אחד החברים ביומנו: "על לוח המודעות הודעות ופקודות חג, המבטאות את צו חיינו בימים אלה. הרובים הוכנסו לבדיקה, אולי יעלה בדעת הצר להפתיענו בחג? שומרי המשמרת הראשונה מתפזרים לעמדותיהם, הם ייהנו רק מן החלק השני של הסדר. ההר לובש חג, פני החברים זורחים, מבושמים מריח החג, ריח האביב המבשר חיים לבאות".⁶⁶ כל מי שלא שומר מגיע ל"ינוה עובדיה" המואר באור גדול, השולחנות כבר ערוכים ומוכנים, פצועי הקרב האחרון הובאו על ידי חבריהם לאולם והשתתפו בשמחת החג. אך המצב הקשה נותן את אותותיו על החברים בהמשך הסדר" בחלק השני של הסדר כבר ניכרו סימני עייפות בחברים. חלק מן המסובים התכוון לצאת ולהחליף את השומרים. קבוצת השמירה יצאה להחליף את אנשי העמדות. לילה אטום אפף את ההרים. לילה הנושא בתוכו את אימת הימים. דממת ההרים כבדה פרשה את כנפיה מסביב, מתוך האפלולית בהרים נוצצו אורות שנדלקו וכבו מדי פעם בפעם. אורות-אויבים, אורות-מזימות. מן ההר שמנגד נצצו אורות מאותתים אחווה, מבשרים טוב. במנזר נערך עתה סדר למגינים ושירה אדירה פרצה משם וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות. לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה. בשבילי עציון הנצורה, צעדו חבורות של נוער לוחם ושירת חייהם הסוערת נשמעה בתוך הדממה. הדי ריקודים ושירה נלהבת נשמעו מכל הנקודות.⁶⁷

התמודדויות בסוגיות דת והלכה

כפי שנכתב בפרקי הרקע חברי הקיבוץ היו מרקע דתי ותמיד הקפידו לקיים את המצוות בחיי הפרט ולא פחות מכך בחיי הקהילה, המלחמה יצרה מציאות מורכבת גם מצד הסכנה בה הם חיו וגם מצד המצור שמנע אספקה סדירה של דברים להם נזקקו החברים. בעלון "במחננו" שיצא לרגל ה"שלושים"

⁶⁵ רז שאול, יומן אישי, ארכיון כפר עציון.

⁶⁶ מכתב של חבר מתוך "גבורת הנצורים" עמוד 448.

⁶⁷ שם עמוד 449.

לנופלי שיירת העשרה נכתב ע"י אחד החברים: "סכנה של רפיון הייתה צפויה גם לחיים הרוחניים. החובה לעסוק בצרכי ההגנה גם בשבתות גרמה לבטים ועוררה חרדה פן תבוטל קדושת השבת בישובים. מן ההכרח היה לקבוע סייגים ולהנהיג סדרים, שיבליטו את חיוניותם של הערכים הדתיים. נבחרו מוסדות שהוטל עליהם לברר את צרכי השעה לאור ההלכה ולמצוא את הצורות המתאימות למילוי חובות השעה, שגם הן למצווה תחשבה, מבלי שתיפגם ההכרה בחשיבותם של המצוות וערכים דתיים".⁶⁸

שאלות קיום ההלכה במהלך המלחמה הטרידה לא אחת את חברי כפר עציון, שאלותיהם הרבות בנושאים אלו במכתבים לרבנים ולמשפחותיהם מלמדות על אמונה חזקה והקפדה יתרה על קיום המצוות גם בעת המלחמה, שאלת השיירות בשבת עלתה כבר בשבוע הראשון, לא בצורה של שאלה כי אם בהגעת שיירת תגבורת בשבת, לשאלת חברי הקיבוץ מדוע השיירה באה בשבת ענה מפקד הכוח: "למה זה תשאל שאלות? אני כל הלילה לא יכולתי להירדם מתוך חשש, פן נאחר להגיע" במכתב חיזוק לתושבי הכפר לאחר נפילת שיירת העשרה כתב הרב הרצוג: "עתה כל מה שהנכם מוצאים לנחוץ בענין ההגנה עשו. בנו כל הדרוש. אל תתחשבו בשבת קדשנו. זה לא רק מותר, אלא חובה לעשות. וה' יגן עליכם ויחיש את ישועתו"⁶⁹ ונתן בעצם קו מנחה כללי כיצד נכון להתנהל בעת מלחמה. השאלות בהם מתעסקים החברים הם בעיקר סביב השבת, למרות ההיתר של הרב הרצוג לעשות ככל הדרוש בעניין ההגנה בלי להתחשב בשבת החברים מעלים שאלות רבות, למשל: איזה ציוד מותר לשלוח עם שיירה היוצאת בשבת? האם מותר לעסוק בעבודות הביצורים כרגיל? ועוד, על מנת לעשות סדר בעניין מחליטים חברי כפר עציון כבר בראשית המצור להקים ועדה שתהיה אמונה על כל הנושא ההלכתי, והיא תהיה בעלת הסמכות להכריע מה מותר ומה אסור(חשוב לזכור שהקשר החוצה היה בעייתי ולא תמיד הייתה אפשרות לקבל תשובה מיידידת לשאלות שעלו). אחת ההחלטות המשמעותיות של הוועדה הייתה שאין לשלוח בשבת דברים שאינם הכרחיים, החלטה זו לא התקבלה בקלות על ידי אחד החברים ואף יצרה מתיחות בתוך הקבוצה, וכך מתאר זאת אחד החברים במכתב למשפחתו: "הוועדה ההלכתית החליטה שאין בשבת לשלוח, רק דברים הכרחיים שאין אפשרות אחרת להעבירם. כמובן שנשארו המון אנשים שלא רצו לקבל את מרות הוועדה.. ובעניין "הצדיקים" שלנו אחד, אחד, שלכל אחד יש להם טענות שלא מספיק דתיים, כשזה הגיע לדבר שהם בעצמם מעוניינים בו, לא התחשבו עם השבת והחלטת הוועדה אלא הביאו את המשלוחים שלהם שלא אושרו בפירוש על ידי הוועדה. לדעתי באמת היה צריך להתיר הרבה דברים, אבל רציתי רק לציין איך שנראים כל הצעקנים כשזה מגיע לבשרם..."⁷⁰ נושאים הלכתיים אחרים העולים מתוך מכתבי החברים קשורים לנושא האוכל והכשרות תוך דגש על נושא השחיטה, בגוש היה רק שוחט אחד שסרב לבדוק את ריאות הבהמות הנשחטות(לוודא שהבשר "חלק") – מצב זה העלה שאלות רבות וניתן לראות שהחברים מתעסקים בו לא מעט. במיוחד עלה נושא השחיטה במכתבים שלאחר שיירת "נבי דניאל", הפר "זמרי" שהיה על השירה ונפצע ברמה כזו שהוחלט לשחוט אותו, והחברים מתארים את ההתלבטות האם ומי ישחוט את הפר, וכך מתאר זאת אחד החברים: "הסנסציה שעל סדר היום הוא שחיטת הפר. הפר נפצע ביריות בדרך. המכונית שלו חזרה לקבוצה. התחלו לדון ולסדר סידורים שישחטו אותו, הבעיה הייתה יש שוחט במשואות ואין חלף כה גדול. הברקנו לתל אביב שיגיע מחר שוחט. בינתיים השמים התעננו והקשר הרגיל שלנו שוב נותק. עלה על דעתו של אברהם שנור לעשות חלף לבד, עבד כמעט 24 שעות בתוך זה כל הלילה והצלח משהו לסדר, כי פחדו שמא לא יחזיק מעמד. כרגע יש ביכולתי למסור לך שהפר שחוט ושחטו צבי שינפלד בהשגחתו של החבר ממשואות, כי הוא פחד. היה זה מחזה שעשרות עמדו והסתכלו. שני אנשים עסקו יום שלם, בקושי הצליחו לקשרו ולהפילו על האוטו עם רגלו למעלה וכעת יהיה בשר רב לכל הגוש. לשבת מכינים

⁶⁸ עלון הקבוצה "במחננו" טבת תש"ח, ארכיון כפר עציון.

⁶⁹ קנוהל דב, גוש עציון במלחמתו עמוד 77.

⁷⁰ מכתב של חבר הקבוצה למשפחתו, מתוך גבורת הנצורים עמוד 433.

טשולנט עם קישקע, אם זה יהיה טעים, אכתוב בפעם הבאה.⁷¹ בנוסף לשאלות ההלכתיות בנושאי השבת והכשרות שמלוות את שגרת החיים בקיבוץ בכל תקופת המלחמה, חיי הדת יצרו לחברים קשיים נוספים, אחד החברים מתאר ביומנו: "עולה בי ומתנחשל זה ימים שמעייפות איני קם לתפילת בוקר, אך מתבקש בי להתפלל, רק יגמרו הביצורים ואחזור להתפלל בין המתפללים"⁷² העומס הרב שיצרה המלחמה מביאה עמה עייפות המקשה להכניס בסדר היום העמוס גם את התפילה במניין, אך למרות הקושי הזה של אחדים מהחברים התפילה במניין מתקיימת עד הימים האחרונים של הגוש. ולא רק תפילה אלא גם שיעורי תורה במשך היום ובמיוחד בשבתות, אחד החברים מתאר זאת במכתב למשפחתו: "לפני התפילה שיעור למשנה יומית (לומדים מסכת "חלה"). מסביב למסביר מרוכזים כעשרה חברים, מתוך הקשבה ערה. אחרי תפילת ערבית בציבור גדול, והגבאי החדש, יצחק ב"ס, דאג אפילו לטבלה "עלה ויבוא". מותאם בחדר המזכירות החוג לתלמוד (כ-15 חברים) והלימוד, בפרק ראשון של ציטרין, מראה את זיכרונו מלימודיו בישיבה ואחרים מחרים ומחזיקים. בחדר השני, התאסף גם כן ציבור במספר דומה ונהנה מהסברתו של שמואל בפרקי "נביאים".⁷³

הציפייה לשיירות

אי אפשר לכתוב על גוש עציון מבלי להתייחס לשיירות, ואמנם ראוי נושא זה שייכתב עליו מאמר בפני עצמו. מאמר זה ידון רק בהשפעת הציפייה לשיירות על חיי היום יום של חברי הקיבוץ ולהשפעתם על מצב הרוח של החברים. וכך כותב למשפחתו אחד החברים: "שמעתי שהשיירה צריכה להגיע, מי יודע אם באמת תגיע מחר? מושג חדש למדנו "שיירה". שעה 11:00, כולם עומדים בחוף ומסתכלים על הכביש ומחפשים סימן של שיירה שיתגלה. אני גומר לעת עתה ואוסיף אחרי שתבוא השיירה. מה גדולה הייתה השמחה כשבאה היום השיירה, אחד ממש חיבק את השני מרוב שמחה".⁷⁴ במציאות של מצור, בשעה שהקשר היחיד כמעט עם העולם שבחוץ מבוסס על השיירות, יש להם השפעה גדולה מאד על מצב רוחם של החברים. המתח האדיר בו הם היו שרויים בזמן שהמתינו לשיירה ו השמחה העצומה ברגע הגעתה היו חלק משמעותי משגרת החיים בכפר, והם עולים בלי סוף במכתבים למשפחות. כנראה שהרבה פעמים הייתה הודעה על שיירה שתגיע שהתבררה כלא נכונה, מציאות זאת גרמה לחברים להיות קצת סקפטים לגבי הודעות כאלה, מכיוון שהציפייה הרבה לשיירה גרמה לעיתים רבות למפח נפש ונפילה במצב הרוח. חשוב לזכור שמלבד ציוד, אוכל ואנשים השיירה הביאה אתה גם את המכתבים-שהיו הקשר היחיד בין החברים הנצורים למשפחותיהם. אחד מהחברים כותב למשפחתו: "אני בצפייה לשיירה, שצריכה לבוא בליווי צבאי. השעה 9.40 וודאי שעוד מעט והשיירה תגיע בשלום. כתבת גם במוצאי שבת, אך לא הייתה לנו הזדמנות לשלוח מאז יום שבת שעבר, וודאי תקבלי עכשיו את שני המכתבים. אני מקווה שבשיירה זו יגיע הדואר מאחרי התאריך הנ"ל ואולי גם את הדואר שנשאר מהשיירה הקודמת מלפני שבוע, יתכן שזה מה שקיבלתי ביום שבת. זה היה מאותה שיירה.⁷⁵ מכתב זה שהוא אחד ממאות רבות מהווה דוגמה לתפקיד המשמעותי אותו מלאה "השיירה" בחיי החברים, המילה "שיירה" חוזרת שוב ושוב כביטוי לכך שבה תלוי מצב הרוח ואולי אף יותר מכך. הציפייה למכתב מהמשפחה היה חלק בלתי נפרד משגרת היום יום בכפר, כמעט בכל מכתב שנשלח מהכפר החוצה יש אזכור של אותה ציפייה. וכמו בכל ציפייה לעיתים רבות היו גם אכזבות: "הכל בסדר, אבל מכתבים לא באו. אוי, כמה שאני כבר מחכה ומצפה לראות צורת אות ממך! אומרים שהמכתבים במכונית אחרת שאיחרה להצטרף לשיירה. ובכן שוב עלי לחיות בצפייה מי

⁷¹ מכתב של חבר הקיבוץ מתוך **גבורת הנצורים** עמוד 432.

⁷² רז שאול, **יומן אישי**, ארכיון כפר עציון.

⁷³ מכתב של חבר הקיבוץ מתוך **גבורת הנצורים** עמוד 433.

⁷⁴ **שם** עמוד 200.

⁷⁵ **שם** עמוד 211.

יודע כמה זמן?⁷⁶ . במכתב מעניין שנכתב ע"י מזכיר הקיבוץ לנציג הקיבוץ בחוץ נכתב: " אם אין סיכויים לשיירה, תעבירו פעמיים בשבוע מכתבי חברות והמזכירות דרך תל אביב. עליכם להבין ולהסביר למוסדות, כי המצאת הדואר מהמשפחות וידיעות המזכירות על התפתחות העניינים וגם עיתונות, כל הדברים האלה חיוניים עבור עמידתנו כאן, לא פחות מאשר הספקת אכל. הרגשת הניתוק ההולכת ומחריפה עקב חוסר הדברים הנ"ל היא אחד האויבים הגדולים שלנו. יתכן כי אנשים הנמצאים בתנאים אשר החוסר הזה לא הורגש אצלם לא יכולים להבין לרוחנו, אבל בקשתנו היא, כי תאמינו לדברינו ובקשותינו ותתאמצו בעניין זה."⁷⁷ מהמכתב עולה החשיבות הרבה שיש למכתבים ולדיעות מבחוץ "לא פחות מאשר הספקת אכל". דבר נוסף שעולה מהמכתב הוא שיש דרך אחרת להעביר מכתבים דרך תל-אביב, כנראה על ידי מטוס מהאוויר. תחושת הניתוק המוזכרת כאן קשה יותר מהחוסר באוכל או ציוד.

קשר מהאוויר

במהלך המלחמה לאחר שתנועת השיירות הפכה להיות קשה מאד הוחלט בגוש על הכשרת מסלול נחיתה והמראה למטוסים קלים על מנת לאפשר תספוקת של ציוד קל וכן של מכתבים בתקופת המצור, ההשפעה של נחיתה המטוס לפי דוד בן דוד הייתה בעיקר מורלית, מכיוון שהיא לא הייתה יכולה לשנות את המערכה. לפני שהוכשר המסלול היו חגים המטוסים מעל הגוש וזורקים דברים, בעיקר עיתונים, אוכל קל וכמובן גם דואר. העיתונים ודברים אחרים שהגיעו יום יום שיפרו מאד את המצב הרוח בגוש: " בזמן האחרון עוזרים לנו גם מן השמים, יש לנו עיתון כל יום בבוקר וגם עוד דברים חשובים ... וזה כמובן מרים את הרוח, גם ההרגשה שאין אנחנו מנותקים מהעולם וזה מרגיע."⁷⁸ לאחר קרב ג' שבט ונפילת הל"ה גבר הלחץ להכשיר מסלול נחיתה, כשנחת המטוס הראשון הייתה שמחה גדולה בגוש. וכך מתאר זאת אחד החברים: " שבת היה חג גדול. האווירון חנה בפעם הראשונה בהצלבות למשואות. את השמחה אין לתאר. היינו ממש כמבולבלים. בדיוק עשינו טיול, למקום בו ירד האווירון אנחנו ועוד אנשים הספקנו להיות הראשונים. תקענו כף לברכה לטייס. שמחת האנשים הייתה לאין גבול. הטייס בא יחיד, כי סו"ס זה היה ניסיון ראשון עם סיכון. הוא מספר שבנגב מצב הרוח ירוד מאשר אצלנו, כמובן שהכנסנו אותו הביתה ונתנו לו לגימה כדת וכדין. שלחנו אתו דואר שהיה מוכן מלפני השבת ואינני זוכר אם בחבילה היה דואר ממני, אני מקווה שנתראה איתנו היום שנית ומכתב זה ודאי יצא עוד היום. כנראה שעכשיו תיפתח תקופה חדשה במערכת עציון. יבואו לבקרנו מתל-אביב אנשים. על-כל-אופן, הניתוק בשיירות, אמנם יישאר, אבל יתחיל מגע חי ואישי עם הישוב ע"י האווירון. וזה מעודד מאוד. באווירון הגיע שק דואר וקיבלתי בו מכתב יחידי ממך מלפני שבועיים. אצלי היה מוכן מכתב וזה הלך עם האווירון. האווירון צריך לרדת ומכינים דואר. תספרי לילדים הם בטח ייהנו מזה הנאה מרובה."⁷⁹ השמחה הרבה שהייתה בכפר ניכרת בעובדה שכמעט כל חבר שכתב מכתב לאשתו או החוצה בשבוע שלאחר מכן הזכיר את ההתרגשות שהייתה בנחיתה המטוס הראשון. אך למרות הציפייה הרבה, הקשר האווירי לא שינה יותר מדי את המצב בגוש. אחד האווירונים שנחבל במהלך נחיתתו נשאר שבור על מסלול הנחיתה ותקע סופית את הקשר האווירי בין הגוש הנצור לארץ. תושבי הכפר ניסו להכשיר מסלול נחיתה למטוסים גדולים יותר לקראת עזיבת הבריטים את הארץ ב-15 במאי אך בסופו של דבר זה לא היה רלוונטי.

⁷⁶ שם, שם.

⁷⁷ קנוהל דב במכתב לביליג יעקב, ארכיון כפר עציון.

⁷⁸ מכתב של אחד החברים מתוך גבורת הנצורים עמוד 226

⁷⁹ רוזן שלמה במכתב למשפחתו, שבט תש"ח, ארכיון כפר עציון.

התמודדות עם שכול

אמנם מאמר זה לא התעסק בכלל בקרבות, אבל אין ספק שדרך התמודדותם של החברים עם השכול מלמדת אותנו הרבה על מי היו האנשים האלה. כשמדברים על התמודדות עם שכול קשה לדבר על התמודדות אחידה כי לכל אחד יש דרכי התמודדות שלו, לכן ייסקר רק היחס של הקבוצה והמעשים אותם היא נוקטת בהתמודדות עם השכול, ובנוסף כמה דברים שקשורים להתמודדות הפרטית של החברים אך מאפיינים את רוב החברים. ההתמודדות הראשונה עם אובדן הייתה בשיירת העשרה, העלון "במחננו" האחרון נכתב לרגל ה-30 לפילתם, הוקדש ברובו לזכרם של הנופלים. החברים כתבו בו על אלה שנפלו בשיירה קינות ודברי זיכרון. בתוך הדברים בולטת הקריאה לקיים את צוואתם של הנופלים ולהמשיך להאחז בגוש.

וכך כותב אחד החברים:

"הרשימות שלוקטו בזה נכתבו בין שמירה לשמירה.
בין עבודה לעבודה והן ביטוי לאבלנו שלא ניתן לו
עדיין להתבטאות כי אם לשכון בלבבות.
למשפחות השכולות יהיו הדברים נחומים כי לא
ימוש זכרם מתוכנו לנצח. יגדלו בניהם ויהיו לאנשים
ואת תורת אבותיהם יכירו וימשיכו בדרכם.
ואם באשר לא עת רוגע לנו ולא עת דמעות, כי
אם עת דמים וממוש חזונות נוסף באשר יותן לנו
להשלים את ציון זכרם בבאות. בינתיים נקיים את
צואתם- לא תשותק הדרך! וההר לא ישומם!
נתחזקה באמונתנו ותפילת הקדיש תורה לנו
את הדרך לתם ולהכנעה, ליושר ולקדושת חיינו."⁸⁰

קינה זו, אחת מיני רבות, שבה ניתן לראות את הקריאה להמשיך בדרך הנופלים: "יגדלו הבנים ויהיו לאנשים ואת תורת אבותיהם יכירו וימשיכו בדרכם... בינתיים נקיים את צואתם- לא תשותק הדרך! וההר לא ישומם!". השכול המשיך ללוות את תושבי הכפר לאורך כל המלחמה, כפי שכבר נכתב לאחר קרב ג' שבט ונפילת הל"ה ציינו החברים את ט"ו בשבט בנטיעת 51 עצים לזכר 51 הנופלים עד אז בקרבות על גוש עציון, גם כאן ניתן לראות שדרך ההתמודדות של התושבים היא באמצעות בנייה והמשך ההאחזות בהר. דבר זה בולט גם כשעולה ההצעה להתפנות מכפר עציון, ואחד החברים אומר שבעצם ההצעה הוא רואה בגידה בחברים שנפלו בקרבות. המוות והשכול הופכים להיות אם כן חלק בלתי נפרד מחיי המתגייסים בגוש ואולי מחייהם של כל עם ישראל במלחמת השחרור, אך אין הם מחלישים ואולי אף מחזקים את אמונתם של חברי הכפר ואת רצונם להישאר בכפר למרות הכל.

היחס בין תושבי הכפר ל"תגבורת"

הנקודה האחרונה בה ידון מאמר זה הוא היחס בין החברים לבין החיילים, תופסי ה"קו" שהוצבו בגוש לצורך הגנה עליו ושמירה על התושבים. בשלב הראשון התגוררו אנשי התגבורת בתוך הקיבוץ. רובם היו סטודנטים שנשלחו ע"י המפקדה הארצית לחזק את הגוש. העובדה שרובם לא היו דתיים וגם לא היו

⁸⁰ ש- ל מתוך עלון "במחננו" טבת תש"ח, ארכיון כפר עציון.

לוחמי פלמ"ח, אלא אנשי חי"ש יצרו חוסר אמון של המתיישבים כלפיהם, מה גם שהאנשים עצמם הרגישו מרומים וכך כותב מזכיר כפר עציון לנציג בירושלים: "תגבורת אנשים שנשלחה למקום לא החזיקו אף פעם נשק ביד ותיכף בבואם באו בטענות כי רימו אותם, הבטיחו להם תשלום כספי ולא מקבלים ולו היה באפשרותם לחזור היו חוזרים. אנשי התגבורת נרגעו קצת והתרגלו למצבם רק לאחר שקיבלו מכות מאנשי המקום ומובן כי על אנשים אלה אין לסמוך בהרבה. כעת עומדת פלוגה נוספת (15 איש) לצאת למקום וגם כקודמיהם, הם אינם יודעים להשתמש בנשק והני"ל בעצמם שואלים: איך שולחים אותנו לחזית מבלי לדעת שום דבר? החי"ש נמצא כאן בלי כל ציוד".⁸¹ לאחר זמן עקב הצפיפות ותחושת אי נוחות של החברים בקיבוץ הוחלט להעביר את חברי התגבורת לחרבת זכריה שננטשה מתושביה הערבים עם פרוץ הקרבות. וכך כותב אחד החברים: "הסטודנטים מהתגבורת כבר לא אצלנו. כל הסטודנטים עברו לחרבת-זכריה, שם ניקו את הבית וסידרו שם מבצר שלם, "מצודת יהושע", ע"ש יהושע הסטודנט שנפל בהתקפה, כנראה שלא יחליפו אותם כבר".⁸² מתוך המכתבים עולה גם שחברי התגבורת נמצאים במצב בו חסר להם ציוד והחברים מבקשים שישלחו להם. בתגבורת השנייה שהגיעה היו חובשי כיפה רבים ונדמה מתוך המכתבים שהם גם הגיעו מוכנים יותר ל"קו" בגוש עציון וכך כותב אחד החברים: "... מלבד זאת נראה שגם נושא האספקה באמצעות השיירות יצר איזה שהוא מתח בין התושבים לחברים, כך שבמכתב לנציגם בירושלים מבקש מזכיר כפר עציון לעשות סדר, ולשים בשקיות נפרדות עליהם כתוב מה מיועד לקבוצה ומה מיועד לתגבורת. גם סביב האכילה בחדר האוכל נוצר מתח מסוים, בהתחלה אנשי התגבורת התגוררו בקיבוץ ואכלו בחדר האוכל היה צורך להגדיר זמני ארוחות שונים מכיוון שחדר האוכל לא יכל לעמוד בעומס, לאחר שהתגבורת הועברה לבית זכריה נפתרה בעיה זאת. המתרחקות הזאת המשיכה גם תוך כדי הקרב האחרון, חובשת שהייתה חלק מהתגבורת ושרדה את הקרב עונה כשנשאלה על היחסים בין חברי הקיבוץ לתגבורת ערב נפילת הגוש: "בהחלט. אני אומרת לך שהם צעקו עלינו שאנחנו אוכלים את החלווה שלהם... זה היחסים. בלילה האחרון, חדר האוכל חרב, המטבח חצי חרב, חצי המשק כבר הרוס, יש הרוגים, יש פצועים, אכפת להם על החלווה שלהם. הם פשוט לא הפנימו את זה שזה הסוף. אנחנו הפנמנו. אני זוכרת שאני דיברתי עם אחד הפלמחניקים שם, וזה היה לנו לגמרי ברור שזה הלילה האחרון שלנו. בכלל לא היה לנו איזה שהוא ספק בדבר."⁸³ אם כן ניתן לראות שלמרות שאנשי התגבורת באו לשמור על גוש עציון היחסים ביניהם לבין חברי הקיבוץ ידעו עליות וירידות לאורך כל תקופת המלחמה. ולצד הדאגה והתודה לתגבורת היו גם רגעים של חוסר אמון וגם של צרות עין שיצרו מתח רב בין אלו לאלו.

אחרית דבר

ביום ד' באייר תש"ח נפלו בקרב אחרוני מגיני ותושבי כפר עציון, רק ארבעה ניצלו ממנו.

הנשים והילדים ששהו באותה עת במנזר רטיסבון בירושלים קיבלו את הבשורה הקשה כמה שעות לפני שדוד בן גוריון הכריז על הקמת מדינת ישראל. 19 שנה חיכו ילדי כפר עציון לחזור לביתם, ואכן עם שחרור

⁸¹ קנוהל דב במכתב לנציגים בירושלים, ארכיון כפר עציון.

⁸² מכתב של חבר מתוך גבורת הנצורים עמוד 306.

⁸³ ראיון עם עליזה פרויכטנברג, ארכיון כפר עציון.

הגוש במלחמת ששת הימים הקימו את קיבוצם ממש על חורבות הקיבוץ שנפל 19 שנה קודם לכן. חנן פורת מבני כפר עציון שלחם במלחמת ששת הימים בגבעת התחמושת מתאר שכבר במהלך המלחמה החלו דיבורים בין החברים שחוזרים לכפר עציון. גוש עציון גדל והתפתח מאז וגרים בו היום יותר מ-60,000 תושבים בעשרות יישובים מקידר בצפון עד כרמי צור בדרום, מנוקדים ותקוע במזרח עד גבעות וביתר עילית במערב.

סיכום

לפני כמה שנים פרסם פרופסור אורי מילשטיין מאמר שכותרתו "תפקוד ליקוי בגוש עציון בתש"ח", במאמר פורס המחבר מספר כשלונות צבאיים שהיו בגוש עציון בתקופת המלחמה ואולי גרמו בסופו של דבר לנפילת הגוש. בין השאר הוא טוען ש".. המאמר הזה אמנם לא עסק בכלל בנושא הצבאי, אך הוא עסק בחיי המתיישבים וגם ביחסם למלחמה. וכפי שנכתב פעמים רבות המתיישבים היו מודעים מאד למצב בו הם היו נמצאים. הטענה של מילשטיין שהם התעלמו מהמציאות ותלו את יחבם באלוקים בלבד אינה עולה בקנה אחד עם השעות הרבות אותם המתיישבים משקיעים בביצורים ובשמירה. אמנם כפי שהוזכר רבות המשיכו החברים לעבוד בחקלאות ובשאר הענפים, אך אין זאת מתוך התעלמות מהמצב אלא כפי שנכתב על ידם מתוך ראייה שרק כך ניתן לחיות. החברים אינם מפקירים את חייהם לחסדו של אלוהים, אלא ממשיכים לחיות מתוך הבנה מפוכחת של המצב בו הם חיים, מתוך תחושת שליחות עליונה שהלכה והתחדדה ככל שהמלחמה הלכה והתעצמה שהם אינם מגינים רק על ביתם אלא מהווים חלק מהמערכה על ירושלים.

ביבליוגרפיה

ארכיונים.

ארכיון כפר עציון.

ארכיון הציונות הדתית.

ארכיון הקיבוץ הדתי.

ספרים.

אסתר נופר, **ב(י)ן סירא לתקומה**.

בן יעקב יוחנן, **גוש עציון חמישים שנות מאבק ויצירה**, הוצאת בית ספר שדה כפר עציון 1983.

גל שילה, **גבורת הנצורים**, הוצאת כפר עציון תשס"ח.

גל שילה, **האם הופקר גוש עציון בתש"ח**, הוצאת רימונים, ישראל 2007.

דמסט יוסף, **שרתי, מבעלך אוהבך יוסף**, בעריכת יצחק דמסט נדפס בישראל 2010.

יוסף ויץ, **יומני חלק ב**, הוצאת מסדה בע"מ תשכ"ה.

כץ יוסי, **ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947**, הוצאת אוניברסיטת בר אילן 1992.

קנוהל דב, **גוש עציון במלחמתו**, בהוצאת המדור הדתי במחלקה לענייני הנוער והחלוץ של ההסתדרות הציונית, ירושלים תשי"ד.

רז שאול, **ההר הקדוש**, הוצאת ביתן הספר, תל אביב 1951.

שכוי שלום, **לבי פועם שוב**, הדפסה: אבירז בע"מ 1995.

מאמרים.

מילשטיין אורי, תפקוד לקוי בגוש עציון תש"ח.

נספחים

המצב בכפר עציון ערב המלחמה במספרים

אוכלוסיה:

75	חברים ומועמדים
55	חברות ומועמדות
7	אורחים
15	אורחות
6	הורי חברים
5	זמניים
163	<u>כלל האוכלוסיה הבוגרת</u>
57	ילדים
220 נפש	<u>האוכלוסיה במלואה :</u>

שטחי קרקע: סך הכל 1600 דונם. מהם 400 ראויים לעיבוד חקלאי.

המטע:

14.000 גפנים	69 דונם	13 זנים של ענבי מאכל	גפן
2200 עצים	37 דונם	12 זנים	תפוחי עץ
630 עצים	34 דונם	12 זנים	שזיפים
960 עצים		12 זנים	שזיפים אירופיים
960 עצים	22 דונם	5 זנים	אפרסקים
130 עצים	3 דונם	2 זנים	משמש
190 עצים		3 דונם	שקדים
50 עצים		1 דונם	דובדבנים
?		42 דונם	מטע זיתים ישן
19.855 עצים		223 דונם	סה"כ

יער : על שטח של 200 דונם נשתלו למעלה מ- 100.000 עצים.

בנינים :

3	מבני אבן של החוה הגרמנית (לשיכון ולבתי מלאכה)
14	בתי דירה חדשים מאבן.
3	בנינים למקוה טהרה ולביתנים סניטריים.
1	בנין נוה עובדיה
1	בית לחדר אוכל ומטבח לבית המרגוע.
1	צריף חדר האוכל ובנין למטבח ומחסנים.
7	בנינים וצריפים למחסני המשק ולמפעל המלאכה.
2	רפתות
6	לולים
3	בריכות מים גדולות ו- 2 קטנות לאגירת 3.000 ממ"ק מי שתיה.

מפעלי מלאכה:

נגריה מכנית, מסגריה, מכונה לטחינת חצץ, מחצבת שיש, מפעל מכניקה עדינה, סנדלריה, מאפיה, מכבסה ומעגילה חשמלית, 2 מכוניות משא.

בעלי חיים:

22	פרות
2.000	עופות
7	בהמות עבודה.

השקעות:

תקציב מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית הגיע עד ראשית תשי"ח ל- 50.000 לא"י. הלוואות להשקעות לזמנים ארוכים מהסוכנות וק.ל 17.000 לא"י. במשק הושקעו כ- 15.000 לא"י מהלוואות בנקאיות לזמנים בינוניים 122.000 לא"י.

תכניות לעתיד:

פיתוח המסגרייה והנגרייה כמפעלים המוציאים לשוק מוצרים סטענדרטיים. פיתוח המחצבה פיתוח מפעל המכניקה העדינה. הקמת בית חרושת למצות (להעסקה בחורף של אנשי המטע ובית המרגוע) הקמת מפעל הובלה משותף למשקי הגוש הקמת בנינים סופיים ומשוכללים לבית המרגוע (תוכנן ל- 100 מיטות) הרחבת הרפת והלול. הרחבת המטע ורכישת טרקטור לעיבודו. הרחבת שטי היעור (לשנת תשי"ח הוכן שטח במורדות ואדי אבו ריש ל- 30.000 עצים) חפירת בריכה במורד ההר לאגירת 6.000 ממ"ק מי שתיה.

תוספת בנינים לשיכון חברים וילדים.

הקמת בית כנסת גדול ומפואר על שם הרמ"א – לזכר קדושי קראקוב.⁸⁴

יומן אירועים בגוש עציון מכסלו עד אייר תש"ח;

- 29.11.1947, ט"ז בכסלו תש"ח, שבת - החלטת האו"ם על הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, על 55% מהשטח בין הירדן לים. ישובי גוש עציון נמצאו בשטח שמחוץ לגבולות המדינה היהודית.
- 4.12.1947, כ"א בכסלו תש"ח, יום ה' - תפיסת משלטים ראשונה במרחבי הגוש.
- 6.12.1947, כ"ג בכסלו תש"ח, שבת - תגבורת מחלקת פלמ"ח בפיקוד דני מס הגיעה לגוש.
- 9.12.1947, כ"ו בכסלו תש"ח, יום ג', נר שלישי של חנוכה - בכפר עציון התקיימו שתי חתונות.
- 11.12.1947, כ"ח בכסלו תש"ח, יום ה', נר חמישי של חנוכה - "שיירת העשרה"; 10 הרוגים, 2 פצועים, תחילת המצור.
- 12.12.1947, כ"ט בכסלו תש"ח, יום ו', נר שישי של חנוכה - שיירת צבא בריטי הגיעה לכפר עציון עם חללי "שיירת העשרה".
- 13.12.1947, ל' בכסלו תש"ח, שבת, נר שביעי של חנוכה - נתקבל מכתב עידוד מאת הרב הראשי לארץ ישראל הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל, ובו הוראה לעסוק בעבודות הביצורים ההכרחיות גם בשבת.
- 14.12.1947, א' בטבת תש"ח, יום א', נר שמיני של חנוכה - משה פרידריך, חבר כפר עציון, נהרג מפליטת כדור בעמדה.
- 5.1.1948, כ"ג בטבת תש"ח, יום ב' – יום גשום, פינוי אמהות והילדים לירושלים, בליווי הצבא הבריטי.
- 6.1.1948, כ"ד בטבת תש"ח, יום ג' - בכפר עציון פינו דירות עבור התגבורת המגויסת.
- 7.1.1948, כ"ה בטבת תש"ח, יום ד' - מזג אוויר נאה, בכפר עציון התחילו לעבוד ביער, הגיעה שיירה עם דואר, וכן עוזי נרקיס שהגיע להחליף את דני מס.
- 8.1.1948, כ"ו בטבת תש"ח, יום ה' - במשואות יצחק הכשירו בורות מים עתיקים לקליטת מים, קיימו סיור בעמדות, ובערב - אזכרה לחבר המשק שנהרג ב"שיירת העשרה".
- 9.1.1948, כ"ז בטבת תש"ח, יום ו' - הגיעה שיירה, יצחק פ' חבר כפר עציון, פונה לירושלים. אווירון ראשון נחת בגוש. בערב בכפר עציון נערכה מסיבת פרידה לדני מס.
- 10.1.1948, כ"ח בטבת תש"ח, שבת - מזג אוויר נאה, שתי מכוניות טקסי הגיעו בליווי בריטי, לקחו דואר, ודני מס עזב.
- 11.1.1948, כ"ט בטבת תש"ח, יום א' - בכפר עציון נודע על הולדת בת [דורית] לאהרונצ'יק יבנאלי.

⁸⁴ דב קנוהל, גוש עציון במלחמתו עמוד 31.

12.1.1948, א' בשבט תש"ח, יום ב' - לגוש הגיעה שיירה בליווי הצבא הבריטי, לא הביאה דואר, עוזי נרקיס החליף את דני מס כמפקד הגוש, שיירה הותקפה בדרכה מהגוש לירושלים, אין נפגעים.

13.1.1948, ב' בשבט תש"ח, יום ג' - שיירה שנסעה מהגוש לירושלים הותקפה ליד בריכות שלמה, שני הרוגים.

14.1.1948, ג' בשבט תש"ח, יום ד' - שיירה בליווי בריטי הגיעה לגוש, הביאה 60 אנשי תגבורת למשואות יצחק, על הגוש נערכת התקפה ערבית [הגדולה ביותר עד אז על ישוב יהודי], ההתקפה נהדפת באבידות כבדות לאויב, לכוחותינו 3 הרוגים.

15.1.1948, ד' בשבט תש"ח, יום ה' - פינוי שאר האמהות, אמבולנס צבאי בריטי לן בכפר עציון, ברבדים התקיימה הלויית שני ההרוגים מההתקפה יום קודם.

16.1.1948, ה' בשבט תש"ח, יום ו' - מחלקת הלי"ה נפלה בדרכה להגיש עזרה לגוש הנצור, הגיע אמבולנס צבאי עם דואר.

17.1.1948, ו' בשבט תש"ח, שבת - לראשונה הצניחו דואר, במשואות יצחק נערך קידוש לכבוד הניצחון בקרב ג' בשבט.

18.1.1948, ז' בשבט תש"ח, יום א' - גופות מחלקת הלי"ה הובאו ע"י הצבא הבריטי לכפר עציון. בכפר עציון ביקר הקצין הבריטי הידיד, וכן אווירון שהביא ברכת עידוד ודברים טובים.

19.1.1948, ח' בשבט תש"ח, יום ב' - הורי הלי"ה הגיעו להלוויה, בשיירה בליווי הצבא הבריטי.

20.1.1948, ט' בשבט תש"ח, יום ג' - בצהריים אווירון "פיפר" הצניח הספקה, אחה"צ 2 "פיפרים" נוספים הצניחו הספקה.

21.1.1948, י' בשבט תש"ח, יום ד' - מזג אוויר נאה, אמבולנס צבאי הגיע בלי דואר, אך הביא מרגרינה ונקניק, בכפר עציון שחטו לשבת 50 עופות מהלול.

22.12.1948, י"א בשבט תש"ח, יום ה' - לגוש הגיעה מכונית מירושלים.

23.12.1948, י"ב בשבט תש"ח, יום ו' - לילה גשום, ביום הגיעה שיירה בליווי הצבא הבריטי, עם הספקה, דלק ודואר.

25.1.1948, י"ד בשבט תש"ח, יום א' - הלגיון הערבי הפגז את כפר עציון; "קונצרט" של הפגזות.

26.1.1948, ט"ו בשבט תש"ח, יום ב' - ראש השנה לאילנות - הצנחת פירות, ולראשונה עיתונים יומיים ולא מלפני שבוע, בכפר עציון נטעו חורשה לזכר 51 הנופלים בהרי חברון, במשואות יצחק נטעו 1,000 עצי אורן וברוש.

27.1.1948, ט"ז בשבט תש"ח, יום ג' - מזג האוויר השתפר אך רוחות חזקות המשיכו, התחילה הכשרת המנחת לאווירונים, הגיע אמבולנס צבאי, לקח דואר, שיירה מירושלים הגיעה עם דואר.

28.1.1948, י"ז בשבט תש"ח, יום ד' - שיירה מירושלים הגיעה עם דואר, וכן הגיע אווירון.

30.1.1948, י"ט בשבט תש"ח, יום ו' - בבריכות המים בכפר עציון כ-1,800 מ"ק, ושפע מים במעיין במשואות יצחק.

31.1.1948, כ' בשבט תש"ח, שבת - שיירה בליווי הצבא הבריטי הגיעה מירושלים.

1.2.1948, כ"א בשבט תש"ח, יום א' - שלג קל, הגיעה "הצעת קפלן" לפינוי הנשואים, כדי שיעבדו לפרנסת משפחותיהם.

2.2.1948, כ"ב בשבט תש"ח, יום ב' - מזג אוויר נאה, הגיעה שיירה עם מכונית אחת בליווי הצבא הבריטי, לא הביאה דואר.

3.2.1948, כ"ג בשבט תש"ח, יום ג' - הצנחת עיתונים, במשואות יצחק נולדה עגלה, ניקו את הבריכה במעיין, והוציאו מהמשתלה שבקיבוץ שתילי אפרסק לשתילת 20 דונם.

4.2.1948, כ"ד בשבט תש"ח, יום ד' - מזג האוויר גשום, בכפר עציון התקיים במשך 8 ימים קורס גושי בעזרה ראשונה.

5.2.1948, כ"ה בשבט תש"ח, יום ה' - מזג אוויר גשום, הגיעה שיירה מירושלים ולקחה דואר.

6.2.1948, כ"ו בשבט תש"ח, יום ו' - בוקר גשום ולאחר מכן נאה, בבריכות בכפר עציון כ-2,000 מ"ק.

7.2.1948, כ"ז בשבט תש"ח, שבת - מזג אוויר נאה, לראשונה נחת אווירון, הביא ולקח דואר.

8.2.1948, כ"ח בשבט תש"ח, יום א' - מזג אוויר גשום, הבריכות בכפר עציון מלאו כדי שלושת רבעי, הגיעה שיירה.

9.2.1948, כ"ט בשבט תש"ח, יום ב' - בלילה רוח חזקה, גשם וברד, בכפר עציון בריכה אחת מלאה, הגיעה שיירה בליווי הצבא הבריטי, בערב נערכה מסיבת פרידה לרופא ד"ר ברגמן, למשואות יצחק הגיע תגבור של קבוצה מקונגו הבלגית שהיו בקורס מדריכים בבי"ס "עיינות".

10.2.1948, ל' בשבט תש"ח, יום ג' - מזג האוויר גשום וסוער, הגיעה שיירה בליווי הצבא הבריטי, הביאו ולקחו דואר, רוב הפרות פונו מכפר עציון, בליווי בריטי, לקבוצת יבנה, יחד עם הרפתן יצחק ורדי.

11.2.1948, א' באדר א' תש"ח, יום ד' - הגיעה שיירה בליווי בריטי והביאה הספקה ודואר.

12.2.1948, ב' באדר א' תש"ח, יום ה' - בכפר עציון בנו על מרפסת המטבח תנור לחימום מים, וכן שבילי גישה נוחים לעמדות לאספקת תחמושת ואוכל.

13.2.1948, ג' באדר א' תש"ח, יום ו' - רוחות חזקות, בכפר עציון חסרים כ-300 מ"ק מים למילוי שתי הבריכות. אווירון נחת, רועה פרות ערבי נפצע בהתקרבו לכפר עציון. בכפר עציון שתלו בצל וצנון.

14.2.1948, ד' באדר א' תש"ח, שבת - הצניחו דואר, טיולי שבת בין הקיבוצים, בלילה סערה.

- 15.2.1948, ה' אדר א' תשי"ח, יום א' - מזג אוויר סוער.
- 16.2.1948, ו' אדר א' תשי"ח, יום ב' - מזג אוויר סוער.
- 17.2.1948, ז' אדר א' תשי"ח, יום ג' - מזג אוויר סוער.
- 18.2.1948, ח' באדר א' תשי"ח, יום ד' - מזג אוויר נאה, קר ורוח, הגיעה שיירה בליווי הצבא הבריטי, הביאו ולקחו דואר, לפנות ערב נחתו אווירונים עם דואר מתל אביב.
- 19.2.1948, ט' באדר א' תשי"ח, יום ה' - מזג אוויר נאה, נחת אווירון, הביא ולקח דואר.
- 20.2.1948, י' באדר א' תשי"ח, יום ו' - מזג אוויר נאה.
- 21.2.1948, י"א באדר א' תשי"ח, שבת - מזג אוויר נאה, הגיעה שיירה בליווי הצבא הבריטי, בשיירה מכוננית אחת, הביאה דואר שחולק בכפר עציון במוצאי שבת (בגלל השבת), הגיעה שיירה נוספת עם אספקה ו-50 איש השלמה לרבדים. לפנות ערב השמים הקדירו, נהיה קר, רוח חזקה ושלג, הוטלה צנזורה על המכתבים. במוצ"ש התקיימה אזכרה במלאת 30 ללי"ה וערב טרומפלדור.
- 22.2.1948, י"ב באדר א' תשי"ח, יום א' - מזג אוויר נאה, נשלח דואר, בכפר עציון נערך דיון על המצב עם מזכיר החוץ נתן שנור, שהגיע במיוחד מירושלים, תחת הרושם מפיצוץ בבניין הסוכנות היהודית בירושלים.
- 23.2.1948, י"ג באדר א' תשי"ח, יום ב' - מזג אוויר נאה, חריש במטע ליד הבית, דיון בכפר עציון על המצב וחונך אחימן הממונה על הקשרים עם ההגנה מגיע לדיון, נעמי דרוזדיק מרבדים נהרגה בתאונה עם אווירון, שני פלמחניקים נהרגו בכפר עציון בייצור מוקשים.
- 24.2.1948, י"ד באדר א' תשי"ח, יום ג' - מזג אוויר נאה, בכפר עציון נערכה שיחה על המצב בהשתתפות נתן שנור וחונך אחימן.
- 25.2.1948, ט"ו באדר א' תשי"ח, יום ד' - מזג אוויר נאה, בכפר עציון המשך דיון על המצב, עם חונך ונתן.
- 26.2.1948, ט"ז באדר א' תשי"ח, יום ה' - ביום מזג אוויר נאה, המשך הדיון בכפר עציון, לילה גשום.
- 27.2.1948, י"ז באדר א' תשי"ח, יום ו' - מזג אוויר גשום.
- 28.2.1948, י"ח באדר א' תשי"ח, שבת - ביום מזג אוויר נאה, בלילה יורד שלג, בערב הרצאה של חונך: "בין מזרח למערב", במשואות יצחק, מרצה חונך אחה"צ על מצב יהדות אירופה.
- 1.3.1948, כ' באדר א' תשי"ח, יום ב' - מזג אוויר נאה, הגיע דואר.
- 2.3.1948, כ"א באדר א' תשי"ח, יום ג' - מזג אוויר נאה, הגיע דואר, ישיבת מחסנאים גושית.
- 3.3.1948, כ"ב באדר א' תשי"ח, יום ד' - הגיע דואר.
- 4.3.1948, כ"ג באדר א' תשי"ח, יום ה' - בבוקר ירד שלג קל, נחת אווירון עם דואר ועם מיכאל חזני [הממונה על ההתיישבות בתנועת "הפועל המזרחי", לימים שר בממשלות ישראל], ב-3.00 בצהריים שיחה על המצב עם חונך וחזני.
- 5.3.1948, כ"ד באדר א' תשי"ח, יום ו' - מזג אוויר גשום. חזני נסע בעגלה עם חונך, יעקב אלטמן, העגלון דוד טייטלבוים, לעין צורים ולרבדים כדי לעדכנם במצב.
- 6.3.1948, כ"ה באדר א' תשי"ח, שבת - מזג אוויר גשום.
- 7.3.1948, כ"ו באדר א' תשי"ח, יום א' - מזג אוויר נאה, גשם וברד לסירוגין. במשואות יצחק מתחילים 5 ימי לימוד לעולים חדשים.
- 8.3.1948, כ"ז באדר א' תשי"ח, יום ב' - מזג אוויר גשום.
- 9.3.1948, כ"ח באדר א' תשי"ח, יום ג' - מזג אוויר גשום. בכפר עציון נודע על הולדת בן [שילה] לעקיבא גלנדואר. בעין צורים חברי כפר עציון מעבירים שעורים: יוסף דמסט במדעי הטבע ויהושע לוינוביץ "משנה תורה" לרמב"ם.
- 10.3.1948, כ"ט באדר א' תשי"ח, יום ד' - מזג אוויר גשום, שתי הבריכות בכפר עציון מלאות, ס"ה ירדו כ-400 מ"מ גשם.
- 11.3.1948, ל' באדר א' תשי"ח, יום ה' - מזג אוויר חם ונאה, מוקם מחסן אספקה גושי.
- 12.3.1948, א' באדר ב' תשי"ח, יום ו' - מזג אוויר נאה, אווירון נחת, הביא ולקח דואר, מיכאל חזני טס באווירון לתל אביב.
- 13.3.1948, ב' באדר ב' תשי"ח, שבת - אווירון הביא ולקח דואר, חונך אחימן טס באווירון לתל אביב.
- 14.3.1948, ג' אדר ב' תשי"ח, יום א' - מזג אוויר גשום, בכפר עציון התפרסמה הודעה לשלוח מכתבים לנשים בירושלים, מיכאל חזני שלח תזכיר מפורט מהתרשמותו והצרכים הכלכליים הדחופים, ליוסף וויץ מנהל המחלקה להתיישבות בסוכנות היהודית.
- 15.3.1948, ד' באדר ב' תשי"ח, יום ב' - בבוקר ירד שלג שנמשך מיד, הגיע דואר.
- 16.3.1948, ה' באדר ב' תשי"ח, יום ג' - כ-40 ס"מ שלג. בלילה בהיר וקר.
- 17.3.1948, ו' באדר ב' תשי"ח, יום ד' - ירד גשם, עד כה ירדו 480 מ"מ.
- 18.3.1948, ז' באדר ב' תשי"ח, יום ה' - מזג אוויר בהיר וקר עם רוחות, הצניחו דואר, אחה"צ נערמו כ-50 ס"מ שלג, וס"ה כ-500 מ"מ גשם, במשואות יצחק מגדילים את גן הירק לצריכה עצמית, בבריכת המעיין 500 מ"מ מים.
- 19.3.1948, ח' באדר ב' תשי"ח, יום ו' - מזג האוויר השתפר, בכפר עציון הרפת הניבה 90 ליטר חלב ביום, בלול יש ביצים בשפע, בערב התקיים "עיתון בע"פ".

- 20.3.1948, ט' באדר ב' תש"ח, שבת - הצניחו דואר, בכפר עציון הדואר חולק במוצ"ש בגלל השבת, בכפר עציון וועדת חברים מחלקת במוצ"ש 1 לא"י לכל חבר על חשבון תקציבו.
- 21.3.1948, י' באדר ב' תש"ח, יום א' - מזג אוויר נאה, נחת אווירון עם כמה לוחמי תגבורת מוטסת, מוש [משה זילברשמיט] החליף את עוזי נרקיס.
- 22.3.1948, י"א באדר ב' תש"ח, יום ב' - חמסין קל, בכפר עציון אפו "אוזני המן" לילדים בירושלים.
- 23.3.1948, י"ב באדר ב' תש"ח, יום ג' - מזג אוויר נאה.
- 24.3.1948, י"ג באדר ב' תש"ח, יום ד' - צום תענית אסתר.
- 25.3.1948, י"ד באדר ב' תש"ח, יום ה', פורים - בכפר עציון ובמשואות יצחק התקיים נשף פורים.
- 26.3.1948, ט"ו באדר ב' תש"ח, יום ו', שושן פורים - תגבורת הסטודנטים עזבה את משואות יצחק וחזרה לירושלים.
- 27.3.1948, ט"ז באדר ב' תש"ח, שבת - מזג אוויר נאה, שיירת נבי-דניאל הותקפה בדרכה חזרה לירושלים, שלושה ניצולים וכמה נהגים על כלי רכבם מצליחים לחזור לגוש, הגיע דואר, התגבורת במשואות יצחק התחלפה.
- 28.3.1948, י"ח באדר ב', תש"ח, יום א' - מזג אוויר נאה, שרידי שיירת נבי-דניאל חולצו ע"י הבריטים לירושלים, 15 הרוגים, וכ-40 פצועים, הגיע דואר.
- 29.3.1948, י"ט באדר ב' תש"ח, יום ב' - מזג אוויר חורפי, ערפל, גשם ובוץ.
- 30.3.1948, י"ט באדר ב' תש"ח, יום ג' - מזג אוויר חורפי, גשם ובוץ.
- 31.3.1948, כ' באדר ב' תש"ח, יום ד' - מזג אוויר סוער, בכפר עציון שחטו את הפר שנפצע והוחזר משיירת נבי-דניאל.
- 1.4.1948, כ"א באדר ב' תש"ח, יום ה' - מזג אוויר סגרירי, הצניחו דואר.
- 2.4.1948, כ"ב באדר ב' תש"ח, יום ו' - הצניחו דואר.
- 3.4.1948, כ"ג באדר ב' תש"ח, שבת - מזג אוויר גשום, ס"ה 552 מ"מ גשם. התקפה על שיירה ערבית.
- 4.4.1948, כ"ד באדר ב' תש"ח, יום א' - מזג אוויר גשום, הגיעה שיירה מירושלים לגוש, בכפר עציון נערך נשף לעולים החדשים.
- 5.5.1948, כ"ה באדר ב' תש"ח, יום ב' - מזג אוויר נאה, בכפר עציון נערכה קבלת פנים לתגבורת.
- 6.4.1948, כ"ו באדר ב' תש"ח, יום ג' - גשמים קלים.
- 7-8.4.1948, כ"ז-כ"ח באדר ב' תש"ח, ימים ד' וה' - חמסין.
- 9.4.1948, כ"ט באדר ב' תש"ח, יום ו' - חמסין, הגיע דואר, חברי כפר עציון קיבלו חיסון נגד טיפוס ואבעבועות.
- 10.4.1948, א' בניסן תש"ח, שבת - מזג אוויר קריר, הגיע דואר, בכפר עציון נודע על הולדת בת [ציונה] לאברהם פישגרונד.
- 11.4.1948, ב' בניסן תש"ח, יום א' - הגיע דואר.
- 12.4.1948, ג' בניסן תש"ח, יום ב' - יום קרב, אווירון יהודי בשמי הגוש, אחה"צ נחת אווירון והביא דואר.
- 13.4.1948, ד' בניסן תש"ח, יום ג' - בבוקר טפטופי גשם אח"כ נאה, הצניחו עיתונים.
- 14.4.1948, ה' בניסן תש"ח, יום ד' - הצניחו דואר. בראשית ניסן הותקפה שיירה ערבית, למחרת פוצץ מעביר מים והופלו מס' עמודי טלפון, והוקם מחסום על הכביש למניעת מעבר שיירות ערביות.
- 15.4.1948, ו' בניסן תש"ח, יום ה' - הלגיון הערבי הטריד בירי רובים ותותחים כדי למנוע חסימת כביש ירושלים-חברון.
- 16.4.1948, ז' בניסן תש"ח, יום ו' - נחת אווירון והביא דואר.
- 17.4.1948, ח' בניסן תש"ח, שבת - במשואות יצחק אין חשמל למשך שבועיים, משפצים את הגנראטור.
- 18.4.1948, ט' בניסן תש"ח, יום א' - נחת אווירון עם דואר, הצניחו גרבי צמר וסוודרים, בכפר עציון התחילו במטבח ניקיונות לפסח. בשלושת הימים הקרובים הצניחו תחמושת.
- 19.4.1948, י' בניסן תש"ח, יום ב' - מזג אוויר נאה, הגיע דואר, בכפר עציון חרשו באיחור במטע בגלל מחסור באנשים.
- 20.4.1948, י"א בניסן תש"ח, יום ג' - מזג אוויר נאה, נחת אווירון, הביא ולקח דואר.
- 21.4.1948, י"ב בניסן תש"ח, יום ד' - רוחות חזקות, נחת אווירון, הביא דואר ומצות שמורות לפסח.
- 22.4.1948, י"ג בניסן תש"ח, יום ה' - רוחות חזקות וטפטופי גשם.
- 23.4.1948, י"ד בניסן תש"ח, יום ו', ערב פסח - ליל סדר במשקים, תגבורת הסטודנטים מ"מצודת יהושע" (חירבת זכריה) חגגו ברבדים. במשואות יצחק התפרסם עיתון קיר.
- 20.4.1948, ט"ו בניסן תש"ח, שבת - חג הפסח.
- 25.4.1948, ט"ז בניסן תש"ח, יום א', א' חול המועד - ראובן מאירי, שהיה שליח לשארית הפליטה באירופה, חזר לכפר עציון בטיסה מתל אביב [מאוחר יותר נספה במערכה].
- 28-29.4.1948, י"ט-כ' בניסן תש"ח, ימים ד-ה', ד-ה' חול המועד - נחת אווירון והביא דואר.
- 30.4.1948, כ"א בניסן תש"ח, יום ו', שביעי של חג הפסח - הצניחו דואר.

1.5.1948, כ"ב בניסן תש"ח, שבת - מזג אוויר חם ונאה, הותקפה שיירה ערבית, נחת אווירון הביא ולקח דואר, חברי רבדים לא יצאו לעבודות ביצורים עקב "קדושת חג הפועלים ה-1 במאי".

2.5.1948, כ"ג בניסן תש"ח, יום א' - בבוקר טפטוף קל ואח"כ נאה, הגיע דואר.

3.5.1948, כ"ד בניסן תש"ח, יום ב' - מזג אוויר חם בימים ובלילות, נחת אווירון הביא ולקח דואר.

4.5.1948, כ"ה בניסן תש"ח, יום ג' - חמסין קל, התגבורת לחמה בהר הרוסי, לכוחותינו 12 הרוגים, לערבים נפגעים רבים. אחה"צ הגיעה שיירה.

5.5.1948, כ"ו בניסן תש"ח, יום ד' - הגיע דואר, בכפר עציון שחטו פרה שנפצעה יום קודם בהתקפה.

8.5.1948, כ"ט בניסן תש"ח, שבת - בכל קיבוצי הגוש התבצרו עקב ההתקפה בכ"ה בניסן.

12.5.1948, ג' באייר תש"ח, יום ד' - הקרב האחרון, 24 הרוגים, בלילה הועברו הפצועים מכפר עציון למשואות יצחק.

13.5.1948, ד' באייר תש"ח, יום ה' - הקרב האחרון, לאחר הכניעה טבח במגיני כפר עציון, כ-120 הרוגים.

14.5.1948, ה' באייר תש"ח, יום ו' - מגיני משואות יצחק, עין צורים ורבדים, נכנעו והלכו לשבי בירדן למשך 9 חודשים, הישובים נבזזו ונהרסו עד היסוד.⁸⁵

⁸⁵ מתוך גבורת הנצורים, גל שילה.

הסתדרות הפועל המזרחי בארץ ישראל
הקבוץ הדתי
קבוצת אברהם
קבוצת פועלים לחתישבות שתופית בנימין
כ"ת קבוצת אברהם י"ג סיון תשד
כפר עציון

כבוד
מזכירות הקבוץ הדתי לתולדות גוש עציון
תל-אביב

ח.פ.
הרינו מזמינים אתכם למסיבה שתערך
אצלנו בשבת הקרובה, בקשר עם העכרת
ילדים ואמהות שתצא לפועל השבוע ביום ד'.
אנו מחכים לראותכם בהשתתפותכם במסיבה.

בברכת סברים
קבוצת אברהם
קבי הפועל המזרחי לחתישבות שתופית בנימין
כפר עציון
[Handwritten signature]

תארכיון
לתולדות גוש עציון
ע"ש דב ענוהל ז"ל

1-84 (9) 581-1

ו ב ה ד ש ה ר א ש ו ן ב א ר כ ע ה ע ש ר י ו ם ל ח ד ש
פ ס ת ה ל ה י . (פ י נ ח ם)

7 B

הארכיון
לתולדות גוש עציון
ע"ש דב קנוהל ז"ל

בה'

פ ר ד ע ה

ה ע ר ב כ ש ע ה 7.30 א נ ו א ר כ כ י ם א ת

ה ס ד ה

לפי התקנות של משרד החינוך:
קריאה,
ורח"א,
כרפ"ס,
יח"א,
מגיד:

- א) הא לחמא עביא שירה
- ב) מה נשתנה הלילה הזה "
- ג) מעבדים חיינו עד ברבש גדול. (אמירה)
- ד) והיא שעמדה "
- ה) פמפפה ביהודה -י. לפדן קריאה
- ו) מצא ולמד עדואמר לך בדמיך חיי. (אמירה)
- ז) בדמיך חיי - שלום זיל. קריאה
- ח) היקר מן היקר - א.א. גרינברג. "
- ט) מוידעו עד על כל עונותינו. (אמירה)
- י) הם לא יוכלו לנו - ח. ורדי. קריאה
- יא) מרבן גמליאל היה אומר עד ונאמר לפננו.
- יב) ונאמר לחבנו שירה חרדי. שירה
- יג) הללויה
- יד) בצאת ישראל פמפפים. שירה

טו) עד גאל ישראל. / ר ח צ ה,
מ ר א י א,
פ צ ה,
מ ר ו ר,
כ ו ד ר,
ש ל ח ן ע ו ר ר.

יז) קול דודי חנה זה בא. קריאה
יח) חניצנים דאו בארץ. שירה

מגיד :

- א) הא לחמא עניא שירה
- ב) מה נשתנה הלילה הזה "
 - ג) מעבדים חיינו עד ברכש גדול. (אמירה)
 - ד) והיא שעמדה "
 - ה) פמטפה ביהודה -י. למדן קריאה
 - ו) מצא ולמד עזראמר לך בדמיך חיי. (אמירה)
 - ז) בדמיך חיי - שלום ז'ל. קריאה
 - ח) היקר מן היקר - א.צ. גרינברג. "
 - ט) מוידעו עד על כל עובותינו. (אמירה)
 - י) הם לא יוכלו לבן - ח. ויח. קריאה
 - יא) מרבין גמליאל היה אומר עד ונאמר לפניו.
 - יב) ונאמר לפניו שירה חדשה. שירה
 - יג) הללויה
 - יד) בצאת ישראל ספורים. שירה
 - טו) עד גאל ישראל. / ר ח צ / ה.
 - מ ר ז / י א.
 - פ צ ה.
 - מ ר ו / ר.
 - כ ו ר / ד.
 - ש ל ח / נ ע ר / ד.

- יז) קול דודי הנח זה בא. קריאה
- יח) הניצנים האו בארץ שירה
- יט) ברכת המזון צ נ ר / נ.
- כ) שפוך חמתך עד זה השער לה' (אמירה)
- כא) אורך שירה
- כב) אפרים עד בי לו נאה
- כג) כי לו נאה, לשנה הנאה נירושלים ... שירה
- כד) ב נ צ / ה.
- כה) חסל סדור פסח. שירה
- כז) אריר הוא, אחד מי יודע חד גדיא. "

הערות

- א) בכדי שהסדר לא יופרע נחוץ לחכות אחרי כל קטע לפיומו של המלך.
- ב) השומרים התורניים אוכלים ליד שולחן מיוחד לצד המלך.
- ג) החברים מתבקשים לא להטב לשולחן המיועד לשומרים.

13 3

פסח אחרון בגוש עציון

„לסגור את הנצרות“ אמר משה. המס-
כה „פולכם אחרי בשורה ישראל“.
סגרת את ניצרת הרובה, קמתי מאחר
י העמדה שלי, שחלשה על כביש חברון,
הוצטרפתי אל השורה הערפית. לפני פסע
אלדה, כשמכשיר הקשר נישא על גבו,
מאחורי צעד אמנון, עם המקלע הכבד
על כתפו. זה עתה הגסנו שירת משוריי-
נים של הלגיון הערבי, שניסתה לפרוץ
את הדרך מחברון לירושלים. באותו בו-
קר נתקבלה פקודה מירושלים: יש לחסום
את הכביש הראשי בפני תנועת כלי-רכב
ערביים, כדי למנוע תגבורת ולאפשר את
כיבושה של שכונת קטמון. יצאנו, איפוא,
אל הכביש; החבלנים הניחו מוקשים מתחת
למעביר-מים, ואנו תפסנו עמדות מאחורי
צוקי סלעים וציפינו לבוא שיירת-
האויב — — —

הנצחון היה שלם.
עתה צעדנו חזרה, לקיבוץ רבדים.
משמאל לשביל השתרע, עמק הברכה,
עוטה כולו פריחה אביבית: שפע של
פרחים-אדומים, סגולים, ורודים...
— חברה, תראה איזה כלניות ורקפות
נפלאות, אפשר להשתגע! — קרא שייקה.
הוא פרץ מן השורה, קטף מלוא החופן
פרחים להטיט באודם ותקע אותם בקנה
הרובה, שעדיין העלה סלסולי עשן, ואילו
בתוכי התנגנו באותו רגע שורות מתוך
שיר, שחפצתי להעלותו על הכתב:
יום צעיר, אַיִבִי, אֶזְנֵה מְתָרוֹן
על הַרִי גוֹשׁ-עֲצִיּוֹן,
וּפְרֵי מְשׁוּלֵי אֲדָרְתוֹ רִקְפּוֹת
וּגְבִיעֵי פְלִיטָה...

מגני קפרי-עציון מבצרים את לשוקם.

עודנו הולכים — ופתאום נשמע קולו
של אמנון, „לד' הוקונוים" שלנו:
— חברה, אתם יודעים? היום ערב
פסח, ואנחנו מוּמַנִים לליל-הסדר בקיבוץ
רבדים!
מה לומר? שכחנו לגמרי! ואמנם, כיצד
יכולנו לזכור זאת, כאשר כל אותו שבוע
בילינו על משלטים בסיוורים ובקרבות?
— כמה טוב שהגיע הפסח, — חשבת,
— נוכל להתקלח, ללבוש בגדי חג, ולחוג
כבני-אדם את חג-החירות.

חדר-האוכל של הקיבוץ היה מקושט
ועוטה חג. על הקירות התנוססו ציורים
וסיסמאות מענייני היום: שירה הפורצת
ועולה לירושלים, ידיים מנתקות את כבלי
העבדות, וכחובת גדולה, לאורך כל הקיר:
„דור אחרון לשיעבוד וראשון לגאולה
אנחנו!"
באותו בוקר נחת מטוס ועיר בשדה-
התעופה הקטן והביא אתו מכתבים ועתר-
נים שבישרו לנו על הנצחונות שנחלו
כוחותינו ברחבי הארץ: הערים טבריה

תאיר כאור יום חשכת לילה...
מה רבי-שמעון היו הפוסקים הללו,
כאילו נכתבו במיוחד לפסח תש"ח...
עוד אנו יושבים ושרים, והנה יד נוגעת
בכתפי. היה זה משה, המס'כף.
„תורך לצאת לשמירה", לחש לי.
נטלתי את הרובה ויצאתי החוצה.
הקפתי את גדר-התיל של המשק. ירח מלא
שט בשמיים הבהירים ורוח קלילה ליטפה
את פני. יריה רחוקה הדהדה מכיוון הכפר
הערבי ג'בע. לפתע נתעוררה בתוכי ביתר
שאת תחושת הברידות והניתוק. הנה
אנחנו מוקפים ונצורים מכל עבר, והיה
אם יערוך עלינו האויב התקפה — לא
יחיה לנו לאן לסגת. האם נוכל להתחזק
מעמד? הנצליח להדוף את ההתקפה?
מכיוון חדר-האוכל עלתה שירתם של
החוגגים, רמה ועליוה: „היא שעמדה
לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד
עלינו לכלותנו..."
גירשתי את מחשבות העצבות מלבי.
הן פסח היום, חג החירות. צריך לשמח!

היה זה ליל-הסדר האחרון בגוש-עציון.
לאחר כשלושה שבועות נפל הגוש, לאחר
קרב-דמים מר, ושרידי הלוחמים הלכו
בשבי. מתי נוכח לשוב ולחוג את הפסח
על אדמת-הקרבות השבויה?

אוריאל אופק

הועד להקמת בית כנסת ע"ש "הרמ"א"
 בכפר עציון
 לזכר קדושי קראקא וסביבותיה

כתובת: ירושלים ת.ד. 1140 - כספים: בנק מזרחי, ירושלים - תל-אביב

הצהרה

ב"ה

הנני מבקש בזה להנציח בלוח הזכרון של בית הכנסת ע"ש "הרמ"א" בכפר עציון את השם (אבא, אמא, משפחה)
 מעיר בימי הועם, בשנת
 שנלב"ע כיום
 הריני מתחייב לתרום למטרה זו סך לא"י
 כמפרעה לסכום הנ"ל הנני נותן סך לא"י
 והיתר בתשלומים כדלהלן:

*הא"י כ"ו
 לחולדות גוש עציון*

שם התורם ולראיה באתי על החתום
 כתובת התורם
 תאריך חתימת המתרים

218

הועד להקמת בית כנסת ע"ש "הרמ"א" בכפר עציון
 לזכר קדושי קראקא וסביבותיה

הנשיאות:

הרב יהודה ל. הכהן פישמן, הרב יעקב משה חרל"פ, הרב שלמה רוד כהנא
 עזר מנחם דונקלבלום, ה' יוסף רוטנברג, ה' משה אלטר, ה' ישעיהו ברנשטיין

*הארכיון
 לחולדות גוש עציון*

כתובת הועד: ירושלים, ת.ד. 1140
 כספים: בנק מזרחי - ירושלים - תל-אביב